

OVER Oegstgeest

Halfjaarlijks tijdschrift
23e jaargang nummer 1
Mei 2011
Losse nummerprijs: € 4,50

EEN UITGAVE VAN DE VERENIGING OUD OEGSTGEEST

'De achtertuin van Oegstgeest'

De bloembollenvelden van Claude Monet

En verder...

Land van Bremmer

Burgemeester Baumann

Bidprentje Oegstgeester
pastoor Verhorst

Het Pennemakershuisje

De rederijderskamer
'Oogentroostbloem'

Van Osgeresgest naar
Oegstgeest

Ontwikkeling van het
kustlandschap 'Bol en Duin'

Kerkklok Pauluskerk

DOOR TEUN KLUMPERS

SPIEGELING

I.

Te O. was het
zag ik hem staan
opzij gezet
onmachtig
met zijn wieken slaan
te malen in het niets, een plas
geen woelig wassend water: loos
de tijd laten vergaan
en drijven
op een vlot van gras
omringd door wandelpad en eenden
winkels, dertien een dozijn
en flats die ooit vooruitgang schenen
auto's, mensen, straat en plein
het net sluit
om de molen die er
onbeschermd
te kijk staat, oude luister
in zijn hemd.

II.

In de kop schanst het verleden
dat nog doormaalt, in gedachten
nooit werd afgesneden
van de wind
die slechts bij Albert Heijn:
zal wel weer bonusvoordeel zijn,
een doorgang vindt
en waant zich
in het weiland van weleer
dat dwars door winkelkarren
flappervlaggen en verkeer
ligt uitgespreid
en spiegelt
in een winkelruit: de wijdde
sloten in gelid, de verte
vol in zijn generfd gezicht
het waaien, onversaagd en
machtig draaien, schoepen slaan,
een onverschrokken voorpost
in de strijd om het bestaan.

*De Oudenhofmolen. Rijnlandse wipmolen, bouwjaar 1783. Links de molen ca 1940, rechts de huidige situatie.
Met dank aan Wim Hoogerdijk voor het aanleveren van beeld (www.wimhoogerdijk.info/oegstgeest)*

In deze rubriek mijmert steeds een andere schrijver of dichter over zijn woonplaats Oegstgeest. Jeugboekenauteur Corien Botman opende de rij en gaf het schrijversstokje door aan de dichter Teun Klumpers. Teun heeft de Oegstgeester schrijver Hans Ulrich gevraagd de pen voor de 'Mijmering' van het komende najaarsnummer van hem over te nemen.

COLOFON

Redactie: Anke Casteel,
redactie@oudoegstgeest.nl
Bijdragen: Charles E.S. Arps, Sylvia Braat,
Bert Driessen, Carla de Gloppe-
Zuijderland, Freek Lugt, José Niekus,
Joke Nieuwenhuis, Peter Sigmond,
Willy Tordoir, Marijke Wesseling.
Vormgeving: Tra[design]
Druk: Drukkerij Karstens
Oplage: 910

VERENIGING OUD OEGSTGEEST

Bestuur

Voorzitter: Harry Vissers
Secretaris: Bernadette Fortuyn
Penningmeester: Hans Knook
Lid: Marieke van Haaren
Lid: Marlies Merkestein
Lid: Peter Sigmond
Lid: Nenke van Wermeskerken

Secretariaat

Willem de Zwijgerlaan 27
2341 EG Oegstgeest
Telefoon 071 517 29 09
secretaris@oudoegstgeest.nl
www.oudoegstgeest.nl
Lidmaatschap VOO: € 17,50
Bankrekening 56.69.41.538

Ereleden

Mr. J.J.L. de Soeten (1994)
L. Driessen (1998)
Ir. P. Hellinga (2006)
M. Lugt-Rethans (2010)

Hoewel aan de samenstelling van deze uitgave de grootst mogelijke zorg is besteed, kunnen de uitgever, (hoofd)redactie en auteurs niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele fouten noch kunnen aan de inhoud rechten worden ontleend.

Inhoud

Op het omslag valt het al op; dit is een bloemrijk nummer. Letterlijk als je kijkt naar het artikel dat aandacht besteedt aan de schilderijen die Monet in Oegstgeest en omgeving heeft geschilderd. Hoe het bodemkundig komt dat Oegstgeest een bekende bloembollengemeente was, is te lezen in de bijdrage die gewijd is aan het ontstaan van de Bollenstreek. De geschiedenis van het Land van Bremmer en het rederijdersgezelschap 'Oogentroostbloem' wordt verder uit de doeken gedaan. Het artikel over burgemeester Baumann; de geschiedenis van 'De Pen'; een bijzonder bidprentje; de klok in de Pauluskerk en de geschiedenis van de naam Oegstgeest maken dit nummer ook figuurlijk bloemrijk.

De bloembollenvelden van Monet ► 4

Alle vijf door Monet in de omgeving van Oegstgeest geschilderde schilderijen in één keer te bewonderen.

Land van Bremmer ► 8

In dit tweede deel van het artikel over de familie Bremmer aandacht voor, wat in de volksmond genoemd wordt, 'het landje van Bremmer'.

Uit archief gelicht ► 13

Van Osgeresgest naar Oegstgeest.

Burgemeester Baumann ► 14

In de burgemeesterserie aandacht voor burgemeester Baumann, die tijdens zijn ambtsperiode werd omschreven als *'een wilskrachtige figuur die welbewust vanuit weloverwogen overtuigingen zijn weg kiest'*.

Bidprentje ► 18

Op verzoek van een collectioneur van bidprentjes heeft Sylvia Braat onderzoek gedaan naar een bijzonder Antwerps devotieprentje.

Pennemakershuisje ► 20

De medeoprichter en één van de eerste auteurs van dit tijdschrift heeft de pen weer opgepakt en presenteert de bevindingen van familieonderzoek naar 'De Pen'.

Ontwikkeling van het kustlandschap 'Bol en Duin' ► 24

Hoe Oegstgeest en omgeving een bloembollengebied werd.

Waar? Of niet waar? ► 28

De rederijderskamer 'Oogentroostbloem'.

Actueel ► 29

- Inventaris Oud-Archief 1813-1930
- Twee boekrecensies
- Lezersreacties
- Informatie gevraagd

In Beeld ► 32

De kerkklok in Cultureel Centrum de Pauluskerk blijkt een goed bewaard geheim te herbergen.

De bloembollenvelden van Claude Monet (1840-1926)

Het is lente! En zoals ieder jaar krijgt het voorjaar in onze omgeving een bijzonder accent door de uitbundige bloemenpracht van de bollenvelden. De kuststreek tussen Leiden en Haarlem, voor een deel ‘de achtertuin van Oegstgeest’, verandert dan in onafzienbare, felgekleurde stroken land waar we van kunnen genieten en waar de toeristen telkens weer in groten getale op af komen, zowel uit ons eigen land als van daar buiten. Ook vroeger al. Voor buitenlandse reizigers gold al vanaf het midden van de negentiende eeuw een bezoek aan de bloembollenvelden als een absolute ‘must’ en één van de velen die daar gehoor aan gaf was de Franse schilder Claude Monet. Zij inspireerden hem in 1886 gedurende een bezoek van negen dagen tot een serie van vijf bollenveldgezichten waarvan er in ieder geval één gesitueerd is binnen de toenmalige gemeentegrenzen van Oegstgeest (afb. 1); nu precies 125 jaar geleden.

DOOR JOKE NIEUWENHUIS EN WILLY TORDOIR

De uitspraak ‘Als de wereld vergaat ga ik naar Nederland want daar gebeurt alles vijftig jaar later’ wordt gewoonlijk Heinrich Heine (1797-1856) in de mond gelegd. Deze vilein bedoelde opmerking

kreeg een onverwacht positieve betekenis, omdat nou juist die achterstand één van de redenen was voor buitenlanders – met name Franse reizigers – om hier vanaf 1840 met eigen ogen te komen aanschouwen dat er nog een gebied

Afb. 1 Claude Monet, *Bloembollenvelden en molens bij Rijnsburg*, olieverf op doek, 65x 81 cm.

Afb. 2 Vincent van Gogh, *Bollenvelden in Holland*. Washington, National Gallery, Paul Mellon Collection.

Afb. 3 Claude Monet, *Impressie - zonsopgang*, 1872. doek, 49,5 x 64,8 cm. Musee Marmottan, Paris.

bestond waar de tijd leek te hebben stilgestaan. Een nat, vlak land, half onder de zeespiegel met polders, kanalen, dijken en molens en de trekschuit nog steeds als traditioneel vervoermiddel. Met deze bezoekerstoeloop groeide ook de reisliteratuur en wat nu daarin opvalt is dat bijna iedere gids drie aanraders bevatte: de molenlandschappen van Dordrecht en Rotterdam, de bollenvelden langs de kust en de dorpen Broek in Waterland en Zaandam met hun kleurrijke veelal houten huizen. Deze volgorde kwam overeen met de reisroute die onder anderen vele Franse kunstenaars van verschillende generaties tussen 1840 en 1890 gevolgd hebben om naar Nederland te komen. Tot het gereedkomen van de Moerdijkbrug in 1872 hield de treinreis uit Parijs op in Antwerpen of Willemstad aan het Hollands Diep en moest men van daar de boot nemen via Dordrecht naar Rotterdam. Een prachtige gelegenheid om het landschap in alle rust op je te laten inwerken. Van Rotterdam per binnenschip, diligence of trein noordwaarts en via Haarlem naar Amsterdam, waar Zaandam in het verschiep lag. Vaak bezochten de kunstenaars eerst de musea om hun kennis van de meesters uit de Gouden Eeuw te verdiepen en daarna die verbeeldingen van het landschap in de werkelijkheid op te sporen teneinde zich met hen te meten. Maar Monet deed het anders.

HET EERSTE BEZOEK

'Eindelijk zijn we aan het einde van onze reis gekomen, na een tamelijk slechte overtocht. We hebben bijna heel Holland doorkruist en werkelijk, wat ik ervan gezien heb, leek me veel mooier dan men zegt. Zaandam is wel bijzonder opmerkelijk en er is genoeg te schilderen voor een heel leven.' Dit schreef Monet op 2 juni 1871 aan zijn vriend Pissarro vanuit hotel 'De Beurs' in Zaandam, waar hij zojuist met vrouw en kind was aangekomen. Hij was Het Kanaal overgestoken vanuit Londen – waarheen hij in 1870 was uitgeweken door het uitbreken van de Frans-Duitse oorlog – naar Rotterdam en meteen doorgereisd naar het noorden. In tegenstelling tot collega's als Daubigny en Jongkind leek Monet niet

getroffen door de omgeving van Dordrecht en Rotterdam. Bovendien bezocht hij pas veel later het Frans Hals museum. Er moest eerst en vooral geschilderd worden, hetgeen blijkt uit een tweede brief aan Pissarro: *'Huizen in alle kleuren, molens bij honderden en verrukkelijke boten, niet onvriendelijke Hollanders die bijna allemaal Frans spreken. Bovendien is het heel mooi weer, ik heb dan ook al aardig wat doeken opgezet'*. Uiteindelijk zou hij vierentwintig schilderijen voltooiën voordat hij begin oktober 1872 naar Amsterdam vertrok. Hoe lang hij daar gebleven is weten we niet en waarschijnlijk is hij er in 1874 nog een keer teruggeweest, gezien de verschillen in aanpak die in zijn twaalf overgeleverde Amsterdamse stadsgezichten aan te wijzen zijn. Vaststaat echter dat Monet op 19 november weer terug was in Parijs. In dit jaargetijde was van bloeiende bollenvelden natuurlijk geen sprake geweest, maar tijdens zijn laatste bezoek zou dat ruimschoots goedge maakt worden.

VOORJAAR 1886

Dit keer kwam hij alleen. Zijn vrouw Camille was in 1879, een jaar na de geboorte van hun tweede zoon, gestorven en sinds 1883 woonde hij in Giverny met Alice Hochedé en haar zes kinderen. Monet reisde in die tijd veel alleen op zoek naar geschikte onderwerpen.

Op 27 april kwam hij in Den Haag aan op uitnodiging van een aan het Franse gezantschap verbonden diplomaat – bekend met zijn werk – om de bollenvelden te komen schilderen. Een bijzondere uitnodiging, want het was weliswaar een populair uitstapje, maar geen onderwerp in de schilderkunst. Vrijwel geen kunstenaar in Nederland noch daarbuiten waagde zich eraan.

Vincent van Gogh was een uitzondering, maar in zijn brieven maakte hij nergens melding van dit ene schilderij (afb. 2) dat men doorgaans in 1883 in zijn Haagse periode dateert. Dit werk lijkt overigens eerder een studie in perspectief met de keurig in vakken verdeelde velden; een groot verschil met de aanpak van Monet. Tot de weinigen die het onderwerp later opnamen behoren Koster, Hart

Nibbrig en Toorop. Men wist waarschijnlijk in deze tijd van fijne tonaliteit van de Barbizonschilders en de vertrouwde stemmige grijs- en bruintinten van de Haagse School niet goed raad met de felle en wilde kleurencombinaties. Monet schreef niet voor niets aan zijn vriend en eerste biograaf Théodore Duret over *'enorme velden vol bloemen, wonderlijk mooi overigens, maar wel om de arme schilder gek te maken. Het is met ons povere palet niet te doen.'* Toch nam hij de uitdaging aan en met wat voor resultaat!

In Monets schilderkunst heeft de weergave van het licht op de dingen altijd centraal gestaan. Hij schilderde naar eigen zeggen geen objecten, maar het omgeven zijn van de dingen door de atmosfeer en het licht. Tot dan gebruikte men schaduwpartijen om de lichte gedeelten nadruk te geven. Monet vermeed dat, want men had ontdekt dat de illusie van licht ook opgeroepen kon worden met alleen lichte tinten en het op een juiste manier tegen elkaar plaatsen van kleuren.

In 1872 maakte hij *Impressie – zonsopgang* (afb. 3), het werk dat de groep rond Monet de naam Impressionisten zou geven en dat hét voorbeeld is van opbouw in kleur; er is nauwelijks omlijnning en het is niets meer dan de neerslag van een vluchtig moment, want na enkele minuten is het bootje doorgevaren en zal door de klimmende zon het licht weer anders zijn. Het vastleggen van de werkelijkheid van het ogenblik, zo objectief mogelijk; daar werd naar gestreefd. Dat hield voor Monet in dat het definitieve schilderij volledig buiten tot stand moest komen en dus niet pas later in het atelier voltooid. Regen kon hij daarbij niet gebruiken, maar die lentedagen in Nederland had hij geluk: het was zes dagen achtereen warm en zonnig. Ten opzichte van *Impressie* is de penseeltoets in de bloembollenserie weer wat concreter en is iets van het losse en snelle prijsgegeven. Er is meer perspectief en contour, zij het dat dit het minst opgaat voor afb. 4. De boerderij op dit schilderij is dezelfde als op afb. 5, vermoedelijk gelegen aan de zuidkant van Sassenheim, maar al vóór 1900 afge-

broken. Minder precies en zonder de diagonalen die illusie van diepte oproepen maakt afb. 4 een vlakkere indruk en ligt dus wat aanpak betreft het dichtst bij *Impressie*. Op het 'Oegstgeester' schilderij (afb. 1) kijken we in westelijke richting, want de duinen zijn in de verte duidelijk te zien. Monet koos zijn gezichtspunt iets naast de Almondeweg bij het Oegstgeesterkanaal. Achter de molen 'De Hoop doet leven' staat een tweede molen 'De Vlinder', die in de jaren dertig van de vorige eeuw werd afgebroken. Het hoort bij afb. 6 waarin 'De Vlinder' centraal staat in de compositie met ernaast het molenaarshuis. Monets zoektocht naar een landschapsschilderkunst met een centrale rol voor de intense, primaire kracht van de onvermengde kleur is in dit werk meer dan geslaagd. Het publiek was er echter niet aan toe; het oog moest blijkbaar nog wennen aan dat felle geel, heldere groen en purperrood, want Monet heeft toen niet één doek kunnen verkopen. De molen op het vijfde schilderij (afb. 7) is ons onbekend. Waarschijnlijk moet de locatie in de buurt van de andere twee gezocht worden, want ook hier zien we de duinen. Het is, wellicht door gebrek aan tijd, onvoltooid gebleven. Monet heeft het zijn hele leven zelf gehouden zoals blijkt uit de vele foto's die van zijn atelier zijn gemaakt. Van de vijf bevindt alleen 'ons' bloembollengezicht zich in Nederland, in het Van Gogh Museum in Amsterdam.

BRONNEN

- Louis van Tilborgh, *Monet in Holland*, tent.cat.1986, Zwolle.
- Hans Kraan, *Dromen van Holland, buitenlandse kunstenaars schilderen Holland 1800-1914*, Zwolle, 2002.
- Honour en Fleming, *Algemene Kunstgeschiedenis*, Amsterdam, 2000.
- Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) Den Haag.

Afb. 4 Claude Monet, *Bloembollenvelden bij Sassenheim*, olieverf op doek, 60 x 73 cm.

Afb. 5 Claude Monet, *Bloembollenvelden bij Sassenheim*, olieverf op doek, 60 x 73 cm.

Afb.6 Claude Monet, *Bloembollenvelden en molen bij Rijnsburg*, olieverf op doek, 65 x 81 cm.

Afb.7 Claude Monet, *Bloembollenvelden en molen bij Rijnsburg*, olieverf op doek, 54 x 81 cm.

In het tijdschrift van november 2010 werd het artikel 'De boerderij van Bremmer' van de hand van Freek Lugt gepubliceerd, waarin Lugt antwoord gaf op de vraag wie de familie Bremmer was. In onderstaande bijdrage gaat hij in op vragen over het Land van Bremmer zelf; het ongeveer zes hectare grote weidegebied ten westen van de Leidsestraatweg.

Het Land van Bremmer

DOOR FREEK LUGT

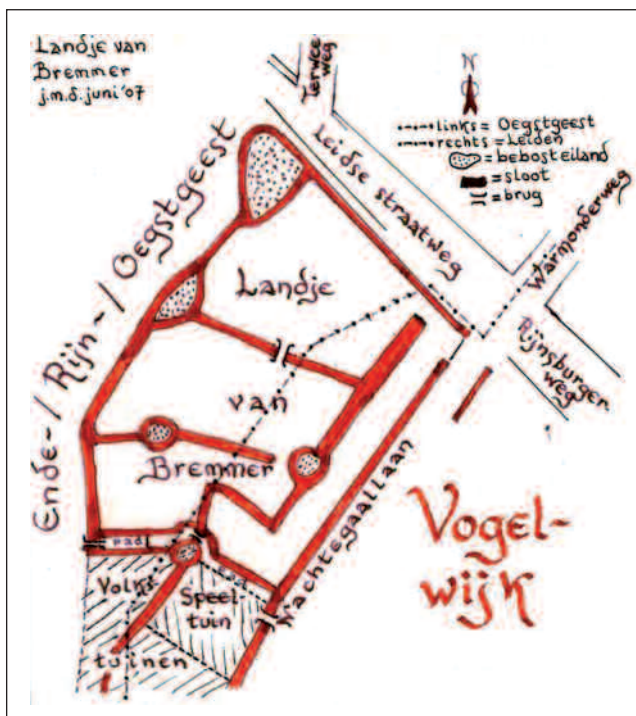
Het Land van Bremmer is het weidegebied in de oksel van Leidsestraatweg en Nachtegaallaan, letterlijk op de grens van Oegstgeest en Leiden. Die loopt er namelijk doorheen, min of meer evenwijdig aan de Nachtegaallaan, op een meter of 75 afstand van de weg. Zodoende ligt het gebied voor ongeveer eenderde in de gemeente Leiden en tweederde in de gemeente Oegstgeest. Op het kaartje (afb. 1) is dat aangegeven. Overigens is de huidige naam van jonge datum. De familie Bremmer noemde dit gebied vroeger 'De Pen', hoewel de naam 'De Pen' eigenlijk is verbonden aan het schuin aan de overkant gelegen gebied, de driehoek tussen Geversstraat, De Kempenaerstraat en Terweeweg. Deze naam voert terug op 'Het Pennemakershuisje', waarvan de geschiedenis op pag. 20 e.v. beschreven wordt.

Zoals het onderschrift van de hierbij afgedrukte prentbriefkaart uit ongeveer 1920 aangeeft, lag het Land van Bremmer dan ook bij 'De Pen.'

Kijkend naar de grondsoorten ligt het Land van Bremmer in de strandvlakte tussen de strandwal van Poelgeest enerzijds en de oostelijke arm van de strandwal van Oegstgeest anderzijds. Het bestaat dan ook uit veen, afgewisseld met lagen klei en zand. Het is in de achttiende eeuw of eerder in cultuur gebracht als weidegrond en hooiland, maar zag er voordien ook al min of meer uit zoals nu. Dat komt doordat het weidegebied is doorspekt met grillig lopende krekens en een aantal eilandjes, mogelijk pestbosjes, waarop bomen groeien. Ook voordat het land door middel van drainage en egalisatie in cultuur was gebracht, zag de begroeiing er in grote lijnen zo uit, met hoofdzakelijk grasachtigen, maar ook elzen en hazelaars. Aan de noordrand, de kant van Endegeest, is de strandwal van Oegstgeest met zijn begroeiing zichtbaar. Ook die heeft er in wezen 'altijd' zo uitgezien, zij het dat die in het verre verleden meer geaccidenteerd zal zijn geweest dan nu het geval is. Het krekensstelsel op de oostflank van de strandwal watert af op de Endegeesterwetering, die in wezen het verlengde is

Het onderschrift op deze landelijke prentbriefkaart van het Land van Bremmer in de periode 1915-1925, bevestigt dat het tegenover 'de Pen' ligt. Gemeentearchief Oegstgeest, nr. 711-DG-195.

Afb. 1 Het Land van Bremmer volgens Hans Dirken, Leiden 2007.

Afb. 2 Fragment van de (zwaar beschadigde) kaart Het Huijs ende Heerlijkheid Endegees mitsgaders eenige vande Landen daer aenbehoorende, Johannes Dou, Leiden 1679, Regionaal Archief Leiden nr. PV82001. Schuin rechtsboven loopt de huidige Leidsestraatweg, boven is rechts van het midden de aansluiting van de Terweeweg te zien, met in de hoek het Penne-makershuisje. Aan de rechter kant sluit boven het midden de Warmonderweg aan. Naast de waterloop schuin in de linker onderhoek staat 'Endegeester wateringh'. Links is onder de scheur nog een groot stuk van kasteel Endegeest te zien. De met hoofdletters gemerkte percelen maakten deel uit van landgoed Endegeest.

van de Pastoorswetering en volgens een 17^e-eeuwse kaart uitkomt op de Poelwetering. Een fragment van de meest gedetailleerde, helaas zwaar beschadigde kaart is op afb. 2 te zien.

Nieuw is de forse sloot waarmee het gebied in het zuidwesten, aan de kant van de speeltuin en de volkstuinten, sinds 2006 is afgesloten.

Het grootste deel van het Land van Bremmer heeft altijd, althans zo lang als het collectieve geheugen strekt, deel uitgemaakt van het landgoed Endegeest. In de enige akte die inzake dit gebied in het hypotheekregister van het Kadaster is ingeschreven, een akte van 13 april 1897, wordt dit zo gezegd: dat de heren van Endegeest daarvan 'gedurende meer dan dertig jaren een voortdurend, onafgebroken, ongestoord, openbaar en niet dubbelzinnig bezit als Eigenaar hebben genoten, zonder dat daarvan bescheiden of titels van aankomst bestaan, noch aan hen bekend is, dat daarvan eenige overschrijving ten hypotheekantore heeft plaats gehad'. Weliswaar wordt hier een termijn van slechts dertig jaar genoemd, maar dat was destijds de juridische verjaringsstermijn; of de werkelijke termijn langer was, had dus geen belang voor de burgerrechtelijke kant van de overdracht. Dertig jaar staat hier in feite voor: zo lang als wij weten. Een dergelijke situatie staat bij het Kadaster bekend als een 'primitieve tenaamstelling,' een tenaamstelling zonder dat er een voorafgaande akte aan te pas is gekomen. In de akte waarbij in 1895 het kasteel zelf met zijn omgeving aan Leiden werd overgedragen, komen dezelfde bewoordingen voor. Op de kaart uit 1679 komen de percelen met de primitieve tenaamstelling ook al voor als behorend tot het landgoed. Bijzonder in dit geval is dat de akte van 1897 de

eerste en meteen ook de (tot nu toe) laatste notariële akte inzake dit gebied is. In dat jaar verkocht 'Jonkheer Leonard Adrien – ook wel geschreven Adriaan – Charles Gevers, particulier, gewoond hebbende te Parijs, later Batavia, thans te Buitenzorg', het Land van Bremmer aan de gemeente Leiden, zoals twee jaar eerder al met de rest van het landgoed was gebeurd. Leiden heeft het gebied nog steeds in bezit. Weliswaar werd de psychiatrische instelling Endegeest in 1997 verzelfstandigd, in die zin dat de instelling toen de eeuwigdurende erfpacht van het gebied van Endegeest kreeg, maar daar bleef het Land van Bremmer buiten. De gemeente Leiden is hiervan nog steeds de eigenaar.

Over de feitelijke gebruikers van het Land van Bremmer in oude tijden is weinig bekend. Op zeventiende eeuwse kaarten wordt Cornelis Arijensz. van de Voorde genoemd en in de genoemde akte uit 1897 komt een Jacobus de Groot te Oegstgeest voor. Over jongere tijden weten we iets meer. Gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw werd het land gepacht door de familie Bremmer; daarop is

in een eerder artikel ingegaan. Overigens verhuurde die familie weer delen van het land onder aan andere boeren. De huidige pachter is Ben Hoogduin, die op zijn beurt onderverhuurt aan Jan Juffermans. Deze komt uit een oude boerenfamilie, maar is met zijn vijftien koeien en acht schapen naar eigen zeggen toch maar een hobbyboer. Zijn eigenlijke beroep is machinist op grondverzetmachines. 's Winters staan zijn koeien op de potstal van zijn moeder, vlakbij zijn woonhuis aan de Haarlemmertrekvaart. Naast het Land van Bremmer heeft hij nog een groter weiland in Warmond. Dat is handig om de stieren en de kalveren uit elkaar te houden. Hij fokt namelijk Dikbilstieren, voor het vlees. Die weten zichzelf aardig te redden en vergen dus niet veel aandacht. Dit geldt nog meer voor de schapen, van het Zwartbles en Swifter ras. Juffermans heeft wel last van de vele Canadese ganzen. Die mogen dan een elegant uiterlijk hebben, ze verzuren wel het gras, waardoor zijn beesten het niet meer lusten.

HET PESTBOSJE

Uit het hierbij afgedrukte recente kaartje (afb. 1) en de luchtfoto (afb. 3) blijkt dat het Land van Bremmer niet minder dan vijf eilandjes rijk is, twee kleine en drie heel

kleine. Ze zijn begroeid met bomen. Je kunt er niet op zonder een ferme sprong te maken. Sommigen noemen deze eilandjes 'de pestbosjes' maar traditioneel wordt alleen het eilandje links boven, het dichtst bij Endegeest, het pestbosje genoemd.

Het Land van Bremmer is afgebeeld als fragment van de kaart die Adriaan Leonard van Heteren Gevers in 1821 van het landgoed maakte (afb. 4). Hierop zijn de vijf eilandjes ook afgebeeld. Op oudere kaarten staan ze niet, ook niet op de gedetailleerde kaart van Johannes Dou uit 1679. Dat wil nog niet zeggen dat ze er toen nog niet waren. Dergelijke kaarten waren namelijk bedoeld voor het vastleggen van perceelsgrenzen en van de oppervlakte ten behoeve van de grondbelasting, zodat het niet nodig was eilandjes en dat soort zaken afzonderlijk vast te leggen. Het is echter denkbaar dat de eilandjes in 1679 nog niet bestonden. In 1821 waren ze er zeker wel. Het zou kunnen dat ze in de 18^e eeuw zijn aangelegd met het oog op vergroting van het landschappelijk schoon rondom kasteel Endegeest. Tuinhistoricus Rijken heeft hiervan in zijn onderzoek naar de landschaps- en tuinontwikkeling van Endegeest evenwel niets gevonden. Ook lijkt het overigens niet waarschijnlijk dat de eilandjes in die periode zonder economisch doel

Afb. 3 Zuidelijk Oegstgeest op een luchtfoto uit circa 1998. Rechts, onder het midden, het Land van Bremmer. Foto collectie Dick Breedijk.

zijn aangelegd. Dit laat twee opties open: de eilandjes zijn er 'altijd' al geweest (of liever: de sloten hebben, als overblijfselen van de oude kreken, altijd zo gelopen), of een of meer van de eilandjes zijn met een ander doel aangelegd.

In de achttiende eeuw werd Holland drie keer getroffen door wat toen de veepest werd genoemd. De eerste periode was van 1714 tot 1720, de tweede van 1744 tot 1750 en de derde van 1769 tot 1784. Gedurende deze laatste kwam tweederde van de veestapel om het leven. Tegenwoordig denkt men dat het miltvuur is geweest. Miltvuur is een uiterst besmettelijke infectieziekte die wordt veroorzaakt door de bacterie *Bacillus anthracis* en is daardoor de laatste jaren beter bekend als antrax. Miltvuurbacteriën hebben het vermogen tot sporevorming. Ze gaan dan over in een rusttoestand waarin ze tientallen jaren kunnen overleven om daarna weer actief te worden. Voor de veiligheid houdt men daarvoor een termijn van 100 jaar aan. Het moge duidelijk zijn dat veepest of miltvuur desastreus was voor de veestapel en dat tot elke prijs moest worden voorkomen dat door deze ziekte gevelde koeien nog meer andere dieren zouden kunnen besmetten. Er werd daarom ter plaatse een groot gat gegraven waarin de kadavers

werden geworpen. Om te voorkomen dat handige jongens de beesten vanwege het leer weer zouden opgraven, werd de huid met messneden onbruikbaar gemaakt. Over de kadavers werd ongebluste kalk gestrooid en het gat werd weer opgevuld met aarde. Op die plek werd bos geplant en er omheen werd een sloot gegraven, beide om te voorkomen dat er op die plaats nog vee zou kunnen grazen en zo alsnog besmet zou kunnen raken, en om opgraven te bemoeilijken. Het resultaat was een pestbosje met een sloot er omheen dat er net zo uit zag als de kleinste bosjes op het Land van Bremmer.

Al met al is het dus zeker denkbaar dat het pestbosje op het Land van Bremmer ook inderdaad een pestbosje is.

GEEN BEGRAAFPLAATS OF LIJKOVEN

Zo af en toe komt iemand op het idee om het Land van Bremmer te bebouwen met woningen of iets anders. In 2003 was dat nog ASC (Ajax Sportman Combinatie), dat zijn sportvelden en clubhuis daar wel wilde vestigen (vanuit ASC gezien was dat nog niet eens zo'n gekke gedachte. Immers, van 1898 tot 1981 had de club daar al ergens velden en aanvankelijk ook het clubhuis, aan de overkant van de Nachtegaallaan. Die laan heette, toen het

Afb. 4 Fragment Plattegrond van het kasteel Endegeest, Boerdery, Arbeiders huysjes, en aanhorige landeryen, A.L. van Heteren Gevers, Oegstgeest 1821, Gemeentearchief Oegstgeest.

daar nog Oegstgeest was, het Ajaxlaantje). Elke keer als zo'n gedachte om de boel te bebouwen de kop opsteekt, wordt in Oegstgeest en de Vogelwijk het gerucht weer levend dat op het Land van Bremmer helemaal niet mag worden gebouwd. Dat zou heel veel jaren geleden zijn bepaald, in een overeenkomst tussen Leiden en Oegstgeest. Het verhaal bestaat in vele varianten, al dan niet met een al dan niet reeds uitgewerkte tijdbepaling en betrekking hebbend op verschillende soorten bebouwing, met als meest bijzondere versie het verhaal van de twee ongetrouwde zusters. Die zouden aan het Land van Bremmer hebben gewoond, niet hebben gewild dat hun uitzicht ooit zou veranderen en het land onder die voorwaarde hebben geschonken.

Om de juistheid van deze geruchten te achterhalen is uitgebreid geïnformeerd bij en onderzoek gepleegd in de archieven van de gemeenten Leiden en Oegstgeest en het Kadaster te Zoetermeer. Hierbij is komen vast te staan dat het verhaal van de schenking door de twee zusters in elk geval niet klopt. De laatste eeuwen is het Land van Bremmer alleen maar vererfd binnen de familie Gevers en uiteindelijk verkocht aan de gemeente Leiden. Mogelijk is het verhaal terug te voeren op verwarring met de stichting van de Pauluskerk. De ongehuwde domineesdochter Drost, die inderdaad aan het Land van Bremmer woonden, op de hoek van de Leidsestraatweg en de Warmonderweg, bezaten het recht dat niet mocht worden gebouwd op de grond van de latere Pauluskerk, achter hun huis. Zij zagen echter van dit recht af ten gunste van de stichting van de kerk, en na het overlijden van een van de zusters kocht de andere zuster de grond en schonk deze in 1929 aan de kerkgemeenschap.

Overigens is er ook niets gevonden dat wijst op een bouwverbod, of het moest een merkwaardige clause zijn in de meergenoemde akte van 1897. Hierin heeft de gemeente Leiden de verplichting geaccepteerd op het Land van Bremmer 'nimmer een begraafplaats te mogen aanleggen noch een lijkoven te mogen stichten'. Deze bepaling zal verband gehouden hebben met de toenmalige zoektocht vanuit Leiden naar een plek voor een begraafplaats buiten de singels, die men elf jaar later vond op een ander Oegstgeests landgoed, Rhijnhof.

De conclusie moet zijn dat er niet zoiets bestaat of heeft bestaan als een bouwverbod. Dat is bovendien sinds 2007 niet meer relevant, omdat toen het Land van Bremmer is opgenomen in het van rijkswege beschermde dorpsgezicht Wilhelminapark en Geesten. Bouwplannen zouden nu moeten worden goedgekeurd door de besturen van Leiden, Oegstgeest en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De kans dat deze dat alle drie doen, lijkt zéér gering.

En passant bleek nog dat een ander gerucht, te weten dat de pestbosjes door Leiden zijn overgedragen aan de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, ook niet op feiten berust. Natuurmonumenten heeft laten weten dat noch de grond, noch het beheer ervan aan deze organisatie

is overgedragen. Ook bij het Kadaster was hierover niets bekend.

DE GRENS MET LEIDEN

Bij de annexatie in 1966 van grote delen van Oegstgeest door Leiden is ook een deel van het Land van Bremmer naar de gemeente Leiden overgegaan. Het is een strook evenwijdig aan de Nachtegaallaan, in breedte variërend tot 75 meter. Deze strook is destijds op het laatste moment aan het te annexeren gebied toegevoegd. In het voorontwerp van wet dat eerder aan de gemeente Oegstgeest was toegezonden, waarop ook de latere kaarten zijn gebaseerd, stond deze extra grenswijziging nog niet. 'In verband met de voorgenomen doortrekking van de Warmonderweg is voorgesteld de nieuwe grens tussen Oegstgeest en Leiden enigszins in westelijke richting te verschuiven zodanig dat deze doorgetrokken (en verbrede) Warmonderweg geheel op Leids territorium zal komen', zegt een Haags ambtelijk stuk uit die tijd.

De plannen voor doortrekking van de Warmonderweg zijn intussen vervallen, waardoor ook de reden voor de grenscorrectie is vervallen. Als je het zo bekijkt, is in 1966 de grens onder, achteraf gezien, valse voorwendsels opgeschoven.

Zou het geen idee zijn om dan ook de grenswijziging weer ongedaan te maken, zodat het hele Land van Bremmer weer Oegstgeests is, zoals dat vóór 1966 al een jaar of duizend het geval was?

BRONNEN

- Gesprekken met de dames Ineke en Riet Bremmer en de omwonenden Hans Dirken en W. le Nobel, december 2007.
- Archief Kadaster Zoetermeer.
- Hans Dirken, *Het landje van Bremmer*, De Praatvogel juli 2007, 9-13.
- Stans Eikelenboom, *Een bomenwandeling door het landgoed Endegeest*, typoscript, 2/3.
- Gemeentearchief Oegstgeest, archivaris Carla de Gloppe.
- Freek Lugt, *De boerderij van Bremmer, Over Oegstgeest* november 2010, 24-26.
- Regionaal Archief Leiden, Stadsarchief III, 1816-1929, inv.nr. 442, omslag 2.
- Henk Rijken, *De Leidse Lustwarande*, Primavera Pers, Leiden 2005, 191-201.
- H.K. Roessingh, *Landbouw in de Noordelijke Nederlanden, 1650-1780*, in D.P. Blok e.a. (red.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, deel 8, Haarlem 1979, 16-72.
- Gerard Schwencke, *De Pauluskerk vijftienzeventig jaar, Over Oegstgeest* maart 2007, 22/23.
- Vaste commissie voor binnenlandse zaken uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, *Beschrijving route excursie dd 12 juni 1964 [...]*.
- H.G.F. Verhoog, *Verleden, heden en toekomst van 'The Good Old ASC'*, Over Oegstgeest maart 2007, 14/15.

Uit het archief gelicht

DOOR CARLA DE GLOPPER-ZUIJDERLAND, MET DANK AAN BRIGITTE RINK-ENSINK

De dorpsnaam Oegstgeest heeft in het verleden velen geïnspireerd en geïntrigeerd. Al in april 2001 publiceerde Herman Meijer hierover een artikel in dit tijdschrift. Freek Lugt sneed het onderwerp opnieuw aan in zijn boek 'Het Goed van Oestgeest' en nog onlangs stonden er kleine bijdragen over vreemde spellingswijzen van Oegstgeest in de Oegstgeester Courant.¹ Het verhaal over de oudste vermelding *Osgeresgest* of *Osgeresgeist* is bij Meijer en Lugt en in de Canon van Oegstgeest voor iedereen na te lezen. Dat na deze – waarschijnlijk 9^e-eeuwse – oervorm eeuwenlang de spellingswijzen Oesgeest, Oestgeest of Oistgeest (altijd zonder extra G) werden gebruikt, is in de literatuur ook al meerdere malen beschreven. En ook het feit dat het gemeentebestuur op 5 augustus 1803 het besluit nam om 'voordaan te schrijven *Oegstgeest loco Oestgeest*', is oud nieuws.

Waarom dan toch in deze rubriek opnieuw aandacht voor de spelling van Oegstgeest?

In het gemeentearchief van Oegstgeest bevinden zich veel archiefstukken die onderzoek naar de ontwikkeling van de naamgeving van ons dorp mogelijk maken. Mevrouw drs. Brigitte Rink-Ensink heeft in 2001 op mijn verzoek allerlei bronnen uit het gemeentearchief bekeken, vooral om te achterhalen wanneer de extra G in de spellingswijze voor het eerst is verschenen. In de literatuur werd daar over het algemeen slechts een slag naar geslagen en werd 1668 als vroegste moment genoemd².

Om een overzicht te kunnen maken van de verschillende schrijfwijzen die in de loop der tijd zijn gebruikt, heeft mw. Rink een indeling gemaakt van perioden van vijftig jaar, te beginnen bij 1399 tot 1450. In deze vroegste periode komt Oistgeest naast Oestgeest voor. Tussen 1450 en 1500 en 1500 en 1550 is in het woordgedeelte 'geest' regelmatig een 'h' toegevoegd: de varianten Oestgheest en Oestghest vinden we dan naast de al eerder genoemde schrijfwijzen. Tussen 1550 en 1600 zijn Oustgeest en Oostgeest erbij gekomen. Na 1600 is Oistgeest verdwenen.

Niet in de 17^e eeuw, zoals altijd werd aangenomen, maar al in 1597 is voor de eerste keer de extra G in Ougstgeest aangetroffen in de rekening van de ontvanger van de verponding. In diezelfde bron komt deze spellingswijze ook voor in 1598, 1599, 1602 en 1603.³ In de rekeningen van de kerkmeesters wordt in de jaren 1617 en 1618 voor het eerst de schrijfwijze Oegstgeest gebruikt, naast Ougstgeest in 1616 en van 1621 tot 1628.⁴ In 1682 vinden we eenmalig Oughstgeest.

Vanaf het einde van de zeventiende eeuw worden Oestgeest en Oegstgeest, althans in geschriften van geoefende schrijvers, afwisselend gebruikt. Schrijvers die geen

gedegen schrijfopleiding hadden genoten, moesten vaak hun toevlucht nemen tot een meer fonetische spellingswijze. Zo zijn in het gemeentearchief tot in de 19^e eeuw in de nota's van ambachtslieden uit de gewone bevolking, zoals bakkers, schilders enz. de volgende fantasierijke spellingsvarianten terug te vinden: Osgest, Oesgest, Oogstgeest, Ochgstgest, Hoestgeest en het wel heel bijzondere Hoescheest.

Blijft natuurlijk de grote vraag waar de extra G vandaan is gekomen. Tussen het 9^e-eeuwse Osgeresgest, verwijzend naar een geestgrondeigenaar met de naam Osger, en het 16^e-eeuwse Ougstgeest liggen zeven eeuwen. Het is niet erg aannemelijk dat de naam Osger nog ergens sluimerend in het collectief geheugen aanwezig was en ineens aan het eind van de 16^e eeuw opdook.

Een hypothese die wel aannemelijk is en door de spellingswijze Oustgeest wordt ondersteund, is dat men in de tweede helft van de 16^e eeuw het woordgedeelte Oest/Oist ging associëren met het woord Oust dat oogst betekende. Als men die weg eenmaal heeft ingeslagen, volgen de 'verbeterde' versies Ougstgeest en Oegstgeest bijna vanzelf.

NOTEN

- ¹ Tot de in de krant aangedragen vreemde spellingswijzen behoort ook Oeftgeest. Zo heeft ons dorp echter nooit geheten. Hier heeft het oude schrift de inzender op het verkeerde been gezet: de lange-s lijkt voor ongeoeffenden inderdaad op een -f, maar is het niet.
- ² Zie het artikel van Herman Meijer met daarin veel gegevens die zijn ontleend aan een artikel uit 1926 van prof.dr. J.W. Muller in het tijdschrift *Nomina Geografica Neerlandica*.
- ³ Gemeentearchief Oegstgeest, Archief van het ambachts- en dorpsbestuur periode 1395-1813, inventarisnummer 364, fol. 13^r, 14^r, 16^r, 18^r, 21^r, 23^r, 26^r, 26^{vs} en 28^r.
- ⁴ Idem, inventarisnummer 725, fol. 18^{vs}, 19^r, 30^{vs}, 31^r, 41^r en 42^r.

Burgemeesters van Oegstgeest

H.D. TERWEE
1853-1895

J.M. DE KEMPENAER
1895-1900

J.G.M. VAN GRIETHUIJSEN
1900-1930

A.J. VAN GERREVINK
1930-1942 EN 1945

Op de tweede verdieping van het gemeentehuis hangen acht portretten van burgemeesters van Oegstgeest sinds het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden in 1815. Zoals eerder in de burgemeestersserie beschreven heeft Oegstgeest tussen burgemeester Van Gerrevink en burgemeester Baumann, naast NSB-burgemeester Sikkens (1942-1945), ook nog een waarnemend burgemeester Luiting Maten gehad. Op 1 augustus 1946 wordt burgemeester Baumann geïnstalleerd.

J.C. Baumann Burgemeester van 1946-1950

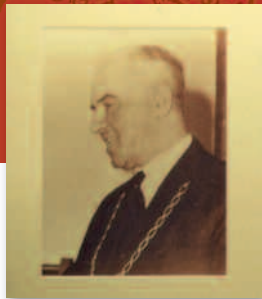
DOOR MARIJKE WESSELING

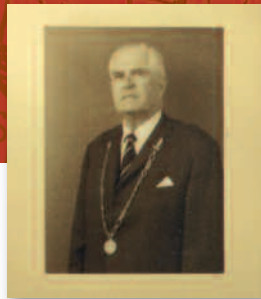
De schrik zat er in Oegstgeest goed in. De aanstelling van een waarnemend burgemeester (Luiting Maten) had al niet veel goeds voorspeld en hoezeer deze ook had benadrukt dat een buitengemeente als Oegstgeest niet harmonieerde met een stad als Leiden, men was toch bezorgd dat een annexatie op handen was. Een reden temeer voor ongerustheid was dat de nieuw benoemde burgemeester een verleden had inzake annexatie. Als burgemeester van Overschie had hij in augustus 1941 het veld moeten ruimen op gezag van de Duitse bezetter wegens zijn anti-Duitse houding. En een maand later werd zijn gemeente ingelijfd bij Rotterdam. Hij had dus al ervaring met annexaties en daarom leek het een slecht teken dat juist deze man per 1 augustus benoemd was. Wie was deze gevreesde man? Sinds 1941 was hij geen burgemeester meer geweest maar hij had niet stilgezeten: hij was evacuatiecommissaris in Zuid-Holland geweest, secretaris van de Nederlandse vereniging voor gemeentebelangen en bovendien was hij lid van het Haagsche Tribunaal en bestuurslid van de centrale bloedtransfusiedienst. De Oegstgeester Courant schetste hem op 22 juli 1946 als *'Een wilskrachtige figuur die welbewust vanuit weloverwogen overtuigingen zijn weg kiest'*. Enig optimisme was wel op zijn plaats, want Baumann was, zoals hij het zelf aankondigde: *'niet van plan van zijn hart een moordkuil te maken'*. Openbaarheid lag in het verschie! Hij beloofde te ijveren voor het behoud van de zelfstandigheid van Oegstgeest en had een

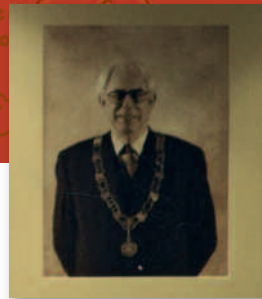
J.C. BAUMANN
1946-1950

H.L. DU BOEFF
1950-1968

JHR. T.J.A.J. VAN EYSINGA
1968-1979

MR S.H. SCHEENSTRA
1979-1998

groot vertrouwen in de levensvatbaarheid van het dorp. Verstandig als hij was zag hij mogelijkheden om door onderling overleg en desnoods in het kader van een streekplan tot een oplossing met Leiden te komen. Volgens Baumann waren de traditionele motieven voor annexatie (parasiteren van de randgemeenten op de grote stad) onjuist. Het omgekeerde was het geval, zou hij in een raadsvergadering in september 1946 verkondigen. In het kort kwam het hierop neer dat Leiden parasiteerde op belastinggeld opgebracht door bewoners van de randgemeenten.

In zijn installatierede gaf hij alle reden tot opluchting: *'Wat historisch is ontwikkeld mag niet dan in uiterste noodzaak worden aangetast en dit geldt in de eerste plaats voor het voortbestaan van de Nederlandse gemeenten.'* En een maand later, als de Tijdelijke Raad overgaat in een Raad door de bevolking gekozen stelde Baumann het nog scherper: *'Oegstgeest behoort tot de noodlijdende gemeenten.'* *'De staatsbemoeiing met de gemeentezaken was te ver doorgevoerd.'*

ANDERE TIJDEN

De oorlog was dan wel al meer dan een jaar voorbij, de naweën deden zich nog behoorlijk voelen. Het waren inderdaad 'Andere Tijden'. Er was nogal wat 'op de bon' (zoals bijv. buitenbanden, schoenen, scheerzeep, sigaren). En zo kon het gebeuren dat het gemeentebestuur in 1946 moest bedelen bij de Heer Algemeen Gemachtigde voor de in beslag genomen goederen in Den Haag om voor de sobere installatie van de nieuwe burgemeester een aantal in beslag genomen sigaren en sigaretten te zenden om de plechtigheid meer luister bij te zetten.

J.C. Baumann (1884-1954)

- 1912-1916 burgemeester Oude-Tonge
- 1916-1928 burgemeester Woubrugge
- 1928-1941 burgemeester Overschie
- 1946-1950 burgemeester Oegstgeest

Nog steeds werden de oorlogsgedragingen van sommige Oegstgeestenaren in het Leidse Tribunaal getoetst. Een Oegstgeestenaar die in dienst was getreden van de Organisatie Speer kreeg een niet geringe straf: internering voor de tijd van één jaar en 10 maanden, ontzetting uit de kiesrechten, verbod op het dienen bij de gewapende macht en het bekleden van openbare ambten. En hij was niet de enige!

Maar ook niet aan de oorlog gerelateerde zaken klinken als uit een ver verleden: De hondenbelasting van 1947 gold voor 3 soorten honden, die der 1^e klasse (gehouden ten dienste van de landbouw of enig bedrijf van nijverheid), die der 2^e klasse (waakhonden) en ten slotte honden die niet onder de eerste 2 categorieën vielen. De laatste 'luxe' categorie leverde de meeste belasting op: f 6,- tot f 10,-. En in maart 1948 werd het verzoek van het college van B en W om de wachtende passagiers bij de Leidsche Buurt alvast in te laten stappen door de Noord-Zuid-Hollandse Vervoer Maatschappij afgewezen: de conducteurs moesten in de tram rustig hun sigaretje kunnen roken. Het was beslist niet uit angst voor 'meerookgevaar' dat het bedrijf deze beslissing nam.

Op 3 september 1946 gaat de Tijdelijk Raad over in een Raad door de bevolking gekozen: vijf fracties met samen 14 leden. Bij die gelegenheid worden ook nieuwe leden geïnstalleerd, waaronder mevrouw G.A. Kramers-de Vlaming Pleysier, de eerste vrouw in de gemeenteraad. Een nieuwe lente, een nieuw geluid: want zij zou vooral in sociale kwesties veel van zich laten horen en vurig ijveren voor meer vrouwenparticipatie in gemeentelijke commissies. Hoe zou mevrouw Kramers het ervaren hebben dat zij wel over de financiële zaken van de gemeente mocht oordelen, maar niet zelf een stofzuiger mocht kopen, handelingsonbekwaam als ze was.¹

Er was werk aan de winkel. Hoezeer de financiële situatie ook een rem was op alle plannen: woningbouw, riolering en verlichting hadden prioriteit.

¹ In 1957 kwam er een einde aan de handelingsonbekwaamheid van de gehuwde vrouw.

Installatie van burgemeester J.C. Baumann; ontvangst aan het begin van de Warmonderweg, 1 augustus 1946.

WONINGNOOD

De woningnood was groot. De verdeling van woonruimte was een levensgroot probleem al was het maar omdat *'de lange verlovingsen een ernstige bedreiging voor de geestelijke gezondheid van ons volk waren'* (Oegstgeester Courant 14 november 1947). Een van de eerste zaken die geregeld moesten worden was de installatie van een woningcommissie, die alle nadelige gevolgen van de bezetting en de daarmee samenhangende problemen met de volkshuisvesting moest aanpakken. Deze commissie van drie leden zou zich met vestigingsvergunningen bezig houden en de burgemeester van advies dienen. Mevrouw Kramers haakte daar meteen op in: op verzoek van de Federatie van Vrouwenorganisaties suggereerde zij dat in deze commissie een vrouw zou plaats nemen. Zij benadrukte dat in deze gevoelige kwestie als de volkshuisvesting deelname van een vrouw bij o.a. woningtoewijzing voor de hand lag omdat *'vrouwen bij het huisvestingsprobleem nauw betrokken zijn'*. Zo was bijvoorbeeld bij de onderbrenging van gezinnen de ambtenaar van de buitendienst nergens welkom. Wel begrijpelijk, want het was een onmogelijke opgave en er was nogal wat tact bij vereist. Ze had haar bedenkingen over het optreden van de desbetreffende ambtenaar. Er zouden nieuwe arbeiderswoningen worden gebouwd. Dat was gauw gezegd, maar niet gauw gedaan. Materiaalschaarste was een eerste belemmering, maar er waren nog meer hobbels te nemen.

De Staat stelde bij wederopbouw allerlei eisen als voorwaarde voor subsidie. Het bouwvoorstel van de architect die door woningbouwvereniging Buitenlust was gecontracteerd werd door zowel Het Instituut voor Stad en Land als door de Ingenieur Hoofdinspecteur der Volksgezondheid te Leiden voornamelijk niet goedgekeurd. De indeling van de woonruimte werd door hen afgewezen. Het gemeentebestuur liet de afhandeling aan de woningbouwvereniging over, die liever geen huizen wilde bouwen volgens de

Delftse School, waar heel Nederland mee vol zou komen te staan.

Ook speelde de kwestie van de onbewoonbaar verklaarde woningen o.a. aan de Wijttenbachweg. Eerder (al tijdens Luiting Maten) was het uitgangspunt geweest dat er niet afgebroken mocht worden als er geen nieuwe woonvoorzieningen daarvoor in de plaats kwamen, maar ja, onbewoonbaar was onbewoonbaar. De bewoners zelf wilden helemaal niet vertrekken, ze woonden best en waren gelukkig omdat ze bij hun huisje nog een koe konden houden. Er werd behoorlijk wat afgeschipperd: een beetje opkalefateren, wel/niet uitzetten, en tenslotte werd de ontruiming toch maar uitgesteld.

RIOLERING

In zijn nieuwjaarsrede (1947) gaf Baumann aan ernaar te streven om Oegstgeest te laten blijven: *'Het mooie tuindorp van weleer'*. Dat mooie tuindorp werd door niet iedereen als zo mooi gezien. Eén raadslid had Oegstgeest het *'dorp der drijvende tuinen'* durven te noemen. Er was duidelijk sprake van een falend rioleringsstelsel en onder het devies: *'Luctor et Emergo'* werden plannen gemaakt voor de verbetering van de bemaling die ten goede zou komen aan de hele gemeente.

VERLICHTING

In 1948 werd de gemeente geconfronteerd met het probleem van de verlichting van de Rijnsburgerweg. De verlichting was op de huisaansluiting aangebracht, wat een gunst van de bewoners was. Maar het was eigenlijk ondoenlijk om de bewoners te vragen om 05.00 uur op te staan om de verlichting in werking te stellen.

DE POEL DES VERDERFS

Een ander probleem dat de gemoederen in de jaren 1947-1948 bezig hield was het zwembad Poelmeer. Het in onbruik geraakte militaire zwembad nabij het Warmonder Hek werd al jaren geëxploiteerd door zwemvereniging Poelmeer en was in 1939 in volle eigendom van de gemeente overgegaan. Onderhoud en exploitatie waren in handen en rekening van Poelmeer.

In 1947 achtten B en W een (vernieuwde) afsluiting tussen een dames- en herenbad voor de noodlijdende gemeente te duur vanwege de personeelskosten en pleitten voor een andere oplossing; één bad en dan om toerbeurt op bepaalde uren zwemmen.

De debatten zijn zo tijdgebonden en hilarisch om ze niet in verkorte vorm weer te geven.

Op 20 juni 1947 had de Oegstgeester Courant al geschreven: *'de raadsvoorzitter is een meester op alle wapenen, wat betreft het leiden ener vergadering. Deze weet zo'n sfeer te scheppen en zoveel materiaal aan te dragen, dat men als raadslid wel zeer beslagen ten ijs moet komen wil men direct succes boeken.'* Dit was geen reden voor het r.-k. raadslid Van der Poel om zijn mening niet te ventileren. Hij wilde de *'vrijheid beperken, die het welzijn en van het lichaam en van de ziel in*

gevaar kan brengen'. En daarop aansluitend: *'van alle zijden, sociaaldemocratische, vrijzinnig democratische, christelijke en katholieke is herhaaldelijk gepleit voor verbetering van de huisvesting der arbeiders om een behoorlijke scheiding te krijgen voor kinderen van beiderlei kunne. De deur gaat zo open voor verleiding en daarvoor kan de overheid geen verantwoording nemen'*. Een man van principes: wat voor wonen gold moest ook voor zwemmen gelden.²

Een uitspraak van een Inspecteur van Volksgezondheid wordt aangehaald: *'Wanneer men ziet, dat vrouwen zich niet schamen om amper gekleed in het openbaar zich op onsmakelijke wijze ten toon te stellen, is dat een verkrachting van de zwemsport'*.

Hij zoekt bijval in een uitspraak van prof.dr. J.H. Huizinga: *'Zonder een persoonlijk besef bij de enkele mens, dat hij een radicale ondeugd, onkuisheid genaamd, heeft te weerstaan, is de maatschappij reddeloos aan seksuele ontarding, met vernietiging als uitkomst, overgeleverd'*.

Ook hier is mevrouw Kramers de nuchtere: *'De tijd is voorbij dat de heren in Scheveningen door een kijker naar het damesbad kijken'*. Zij pleit voor redelijkheid en dat beide partijen water in de wijn zouden moeten doen. Inmiddels was het te laat in het seizoen en kwam de kwestie in april 1948 weer ter sprake: als er geen overeenstemming werd bereikt zou Poelmeer zich neerleggen bij de beslissing van B en W.

Opening van het raadhuis of gemeentehuis aan het Wilhelminapark na de verbouwing; de commissaris van de koningin houdt een toespraak, naast hem burgemeester Baumann, 1 december 1949.

HET AFSCHEID

'Mijn werk is niet af.' Baumann ging niet graag weg en kon het niet laten in zijn afscheidsrede zijn standpunten nog eens duidelijk te laten horen.

'Bij de huidige samenwerking met alle nieuwe problemen voor ogen mag een ingrijpen of leiding geven van de centrale overheid in de maatschappelijke verhoudingen niet zonder meer worden afgewezen. Het komt echter op de wijze aan. Tijdens de bezetting gedurende een tijdvak, dat ons vaderland geen werkelijke regering alhier had is er een ambtenarenfurie losgebroken wier enig doel was invoering van een alles dodend gecentraliseerd staatsgezag.' *'Laat U niet in de war brengen door een nationaal plan, door streekplannen en andere plannen.'* *'Het zijn kinderen, die nog in de luiers liggen en ongelukkigerwijze in omgekeerde volgorde geboren zijn.'*

'Handhaaf onder alle omstandigheden de aan de gemeentebesturen toegekende rechten en bevoegdheden.'

Hij dankte alle ambtenaren voor hun inzet en vroeg zich tegelijkertijd af of hij geen misbruik had gemaakt van de werkkraacht van de gemeentesecretaris en de directeur van de gemeentewerken, maar naar eigen zeggen suste hij zijn *'geweten maar in slaap met de gedachte als ik over de streep ga, zullen die jongkerels (sic!) wel piepen.'*

In de Oegstgeester Courant van 24 december 1949 schreef 'Loesje' onder de titel 'Baumann, nomen est omen' een ware lofredde op de aftredende burgemeester. *'Een zekere bonhomie is hem geenszins vreemd. Hij beschikt over een sprankelende geest, hij verstaat gulle scherts en is er ook ontvankelijk voor. B. is een persoonlijkheid. En wrijving met andere persoonlijkheden in de bestuurlijke sector is dan niet uitgesloten'*; er waren dan ook behoorlijk wat robbertjes gevochten.

In dezelfde krant een verslag van de buitengewone raadszitting op 30 december waarin de wethouder-loco-burgemeester L. de Neef een opsomming gaf van de bouwlust van Baumann: o.a. bouw van 82 woningen, stichting van de r.-k. meisjesschool, straatverlichting, een rijwielpad langs de Rijnsburgerweg, verbreding van de Kempenaerstraat, de aankoop van het bos Duinzicht en de herbebossing van Oud-Poelgeest.

De nestor van de Raad van Oosterom had het laatste woord: *'Misschien was U volgens sommigen wel eens te fors... maar bij Uw leiding mochten we steeds een volkomen onpartijdige en tegemoetkomende houding waarderen'*.

De cadeaus van de gemeenteraad (Het Constitutioneel Recht van mr. P.J. Oud) en van de ambtenaren en werklieden, het hoofd der openbare school en de politie (de Kleine Winkler Prins) waren een schot in de roos.

De vergadering werd besloten met de uitreiking van het ereburgerschap aan burgemeester Baumann.

BRONNEN

- Archief gemeente Oegstgeest.
- Digitaal fotoarchief Oegstgeest.

² Hoe principieel deze Van der Poel wel was mag blijken uit het feit dat hij naar aanleiding van de Indische kwestie aankondigde geen lid meer van de KVP te kunnen zijn en dus ook bij de komende verkiezingen niet meer in aanmerking kon komen voor een raadszetel.

Het bidprentje voor de zielenrust van Bernardus Verhorst (1679-1716)

In oktober 2010 ontving de Vereniging Oud Oegstgeest een verzoek van de heer van der Aa, collectionneur van bidprentjes.

Hij was in het bezit van een bijzonder Antwerps devotieprentje waarop de naam Bernardus Verhorst, pastoor tot Oestgeest, vermeld stond. Nu wilde hij graag weten of er bij ons meer bekend was over pastoor Bernardus Verhorst.

DOOR SYLVIA BRAAT

Het bidprentje is een kopergravure op perkament, met de hand ingekleurd, 127 x 98 mm groot. Het is afkomstig uit Antwerpen, waar sinds de tweede helft van de 16^e eeuw, met de komst van Christoffel Plantijn, een enorme productie was ontstaan van boekdrukkunst en grafiek. De afbeelding is van de hand van de Antwerpse graveur, inkleurder en uitgever Arnoldus Wielans (1650-1698), die vanaf 1685 meester in het Sint Lucasgilde was.

De voorzijde laat een afbeelding van Maria met haar ouders Joachim en Anna zien. De verstrengelde rozen takken symboliseren het uit hun beider liefde geboren kind Maria. Maria vertrappt de slang, symbool van zonden en symbool van de duivel. De Latijnse tekst wijst op de ongereptheid van Maria, *'Ave Immaculate Concepta Virgo Maria'* (afb. 1); *'Wees gegroet onbevleete ontvangenis van Maria.'*

Op de keerzijde staat het, handgeschreven verzoek te bidden voor de zielenrust van de pastoor in de volgende woorden: *'Bid voor de Ziel van den seer Eerwaerde Heer Barnardus Verhorst, in sijn Leven Pastoor tot Oestgeest, aldaer overleden den 1^e octob. 1716, in den ouderdom van omtrent 67 jaren. Requiescat in Pace'* (afb. 2).

Bidprentjes werden in het midden van de 17^e eeuw populair in katholieke kernen van kloppengemeenschappen rond Haarlem en Amsterdam. 'Klopjes' of 'kwezeltjes' waren geestelijke, maagdelijke, ongehuwde katholieke vrouwen die ten overstaan van een priester een kuisheids-geefte afgelegd hadden. Het kloppenleven ontstond na 1581 toen, na de reformatie, in de gereformeerde Noordelijke Nederlanden een algemeen verbod op kloosterorden werd ingevoerd. Deze kloppen ondersteunden de geestelijkheid in hun arbeid voor zieken- en armenzorg, maar

Afb.1

Afb.2

ook hielden zij zich bezig met catechisatie en voorbereiding van de Heilige Mis. Uit bezorgdheid over de ziel van een overleden broeder of zuster in de gemeenschap, werd in handschrift op de keerzijde van een devotieprentje een gebed gevraagd voor de zielenrust van de overledene. Deze prentjes kwamen stevast uit Antwerpen en werden in grote hoeveelheden de Noordelijke Nederlanden binnensmokkeld.

WIE WAS PASTOOR BERNARDUS VERHORST EN WAT IS ZIJN BETEKENIS GEWEEST VOOR DE ROOMSKATHOLIEKEN IN OEGSTGEEST?

Na de reformatie was de helft van de bewoners in Oegstgeest katholiek gebleven. Van heftige botsingen tussen katholieken en protestanten is niets bekend, maar katholieken moesten hun bijeenkomsten wel min of meer in het geheim houden. En dat dit niet altijd even eenvoudig was wordt vermeld door de Leidse pastoor Hugo van Heussen, een belangrijk historicus uit die periode. Hij vertelt dat pastoor Bernardus Verhorst in de statie *'grootte quellaarien en moeylijkheit'* had uit te staan, zodat hij lang zwerfend bij de boeren *'huis te houden'* had. Maar nog tijdens diens leven wordt een eerste aanzet gegeven tot de bouw van een r.-k. kerk in de Leidse Buurt. In 1687 hadden de katholieken namelijk kans gezien een boerenwoning aan te kopen, *'staande en gelegen omtrent de Vijfhuijsen'*. Deze woning werd verbouwd tot kerk en pastorie. Dit kerkje lag – ver van de straat en uit het gezichtsveld – achter wat we nu de oude pastorie noemen. Pas in 1772, lang na de dood van Bernardus Verhorst, zou het oorspronkelijke schuurkerkje verbouwd worden tot een echte kerk met een heuse toren (afb. 3).

OPRICHTER VAN HET R.-K. ARMENBESTUUR

Op 9 augustus 1699 sloot de toenmalige pastoor van Oegstgeest, Bernardus Verhorst, een overeenkomst met de Heilige Geestmeesters, een instelling voor armenzorg waarin kerk, ambachts- en dorpsbestuur samenwerkten om de allerarmsten uit de samenleving te beschermen. In het Gemeentearchief van Oegstgeest ben ik op zoek gegaan naar deze overeenkomst uit 1699. De inventaris van het archief van het ambachts- en dorpsbestuur, naderhand municipaliteit en gemeentebestuur van Oegstgeest en Poelgeest, (1383) 1395-1813 (1891) verwees naar inventarisnummer 661.

Onder dit inventarisnummer vallen de jaarrekeningen van de Heilige Geestmeesters van 1651-1665, maar – en dit is nogal curieus – achterin bevindt zich tevens een afschrift van de overeenkomst uit 1699 met pastoor Verhorst. Het betreft een overeenkomst tussen schout en armmeesters van de Heilige Geest enerzijds en opzieners van de r.-k. kerk anderzijds inzake het onderhoud van de katholieke armen, het zorgen voor brood, etenswaren en turf door de Heilige Geest armmeesters en het schoolgaan van de katholieke arme kinderen.

Afb. 3 R.-k. kerk uit 1772 (afgebroken in 1903) met de er tegenaan gebouwde nog bestaande oude pastorie.

Het blijkt dus dat rooms-katholieke armen in Oegstgeest vanaf dat moment door hun eigen geloofsgenoten onderhouden werden. De ontvangsten waarmee de armen werden geholpen kwamen uit legaten, liefdesgiften, de inhoud van armenbusjes, collectes voor de armen en de open schaal na de mis aan de kerkdeur.

Pastoor Bernardus Verhorst heeft terecht dit mooie bidprentje, met oproep te bidden voor zijn zielenrust, verdiend.

BRONNEN

- Frans van der Aa, Gemert, Noord Brabant.
- L. Driessen e.a. *Willibrords erven: 1250 jaar christendom in Oegstgeest*. Uitgave: Willibrord Jubileumcommissie, Parochie Oegstgeest, 1989.
- <http://nl.wikipedia.org/wiki/klopje>.
- Inventaris van het archief van het ambachts- en dorpsbestuur, naderhand municipaliteit en gemeentebestuur van Oegstgeest en Poelgeest. (1383) 1395-1813 (1891). Inventarisnr. 661.

Op oude kaarten, busdienstregelingen en ansichtkaarten is het nog aan te treffen; de omschrijving 'De Pen'. Waarnaar dit verwees wordt in onderstaand artikel uit de doeken gedaan door Bert Driessen, wiens familie ook nog een rol speelt bij deze zeer oude locatie.

Het Pennemakershuisje

DOOR BERT DRIESSEN

Op een van de oudste bebouwingen in Oegstgeest heeft ruim drie eeuwen lang het zogenoemde 'Pennemakershuisje' gestaan. Algemeen wordt aangenomen dat in het huisje de houten pennen waarmee de houten bintlagen met elkaar verbonden werden, op maat werden gemaakt. In oude gebouwen treffen we regelmatig deze verbindingen nog aan.

Het Pennemakershuisje stond op de hoek van de Geverstraat-Terweeweg en deze locatie vormde samen met de De Kempenaerstraat een driehoek, die net buiten de grens van de Oudenhofpolder viel. De naam van dit huisje werd regelmatig gebruikt als een belangrijk oriëntatiepunt. Zowel op oude kaarten als in de nodige akten van die tijd komt de naam regelmatig voor. Het Pennemakershuisje was niet alleen een ambachtshuisje, maar daarnaast ook een van de vele herbergen die Oegstgeest destijds rijk was.

Hoewel het huisje heel vaak van eigenaar veranderde, heeft het bijna twee eeuwen onafgebroken zijn benaming

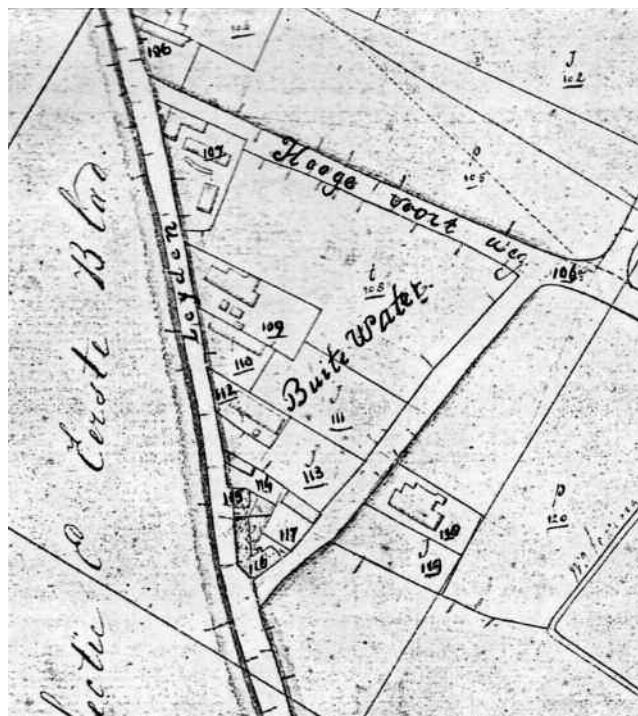
behouden. De oudste door mij gevonden akte in de 'Protocolen van Overdrachten' dateert van 21 juli 1638. Hierin wordt een huis, gelegen aan de driesprong van de Leyderweg genaamd 'Het Pennemakershuysgen' verkocht door Pieter Gerritszoon van Outshooren aan Charles Claes-zoon. De koopsom bedroeg f 175,-.

In 1658 verkopen Marija en Jan Claes als enige erfgenamen het pandje aan Jan de Prop (voetvolder) voor de prijs van f 425,-. Ruim twintig jaar later wordt het op 25 februari 1679 verkocht aan Pieter Pouth, timmerman, voor f 125,-. Op 12 augustus 1705 vindt er opnieuw een verkoop plaats en de nieuwe eigenaar is Dirk Pieterse Poret, die er dan f 150,- voor betaalt.

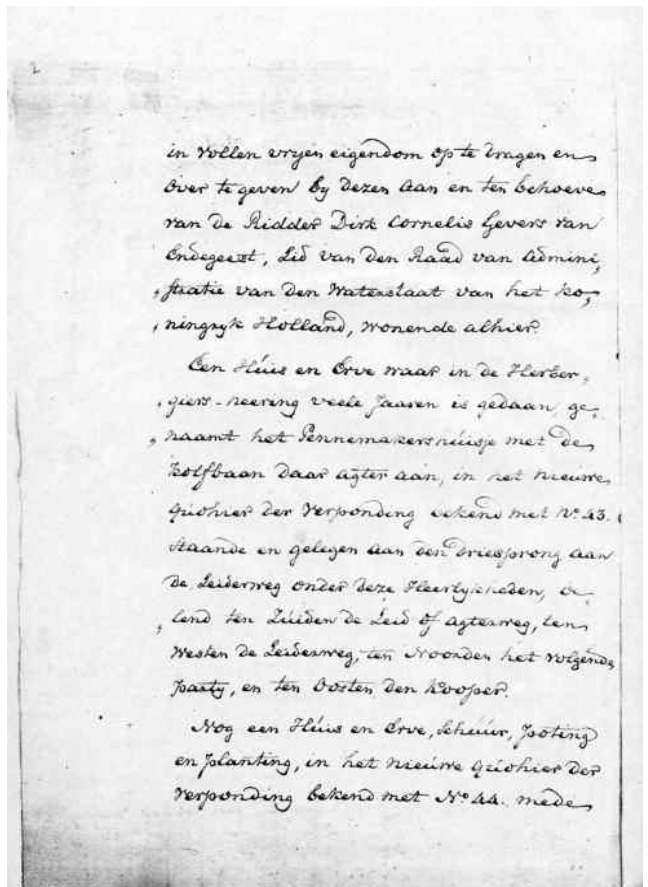
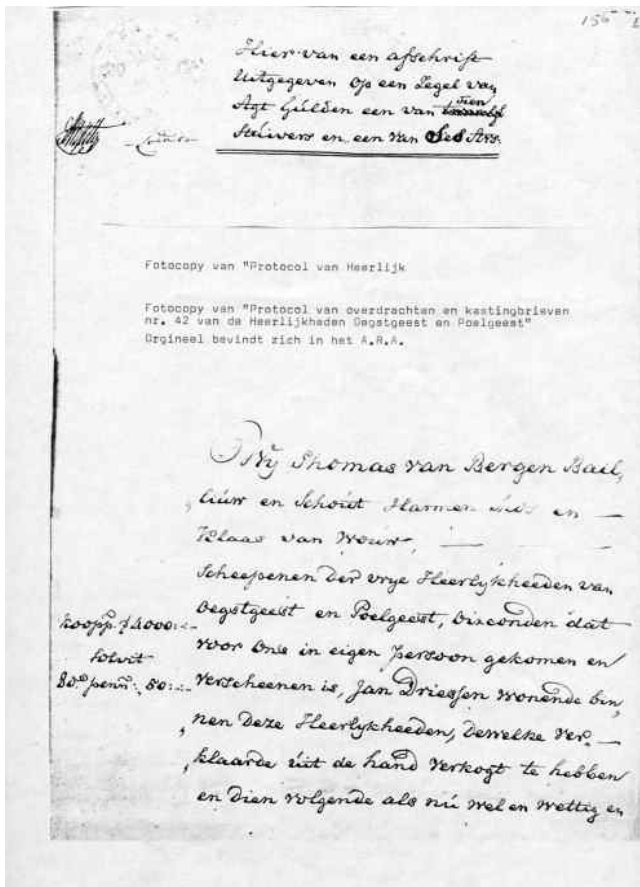
Mogelijk is er in de periode hierna aan de bebouwing wat veranderd, want bij de volgende verkoop op 1 december 1725 is de koopsom ineens gestegen tot f 2000,-. De nieuwe eigenaar is Jan Meijer uit Katwijk aan den Rijn. Op 24 oktober 1739 zien we dat het huisje weer een nieuwe eigenaar krijgt, ditmaal is het Jacobus Buur uit Zoeterwoude. De waarde bleef gelijk nml. f 2000,-.

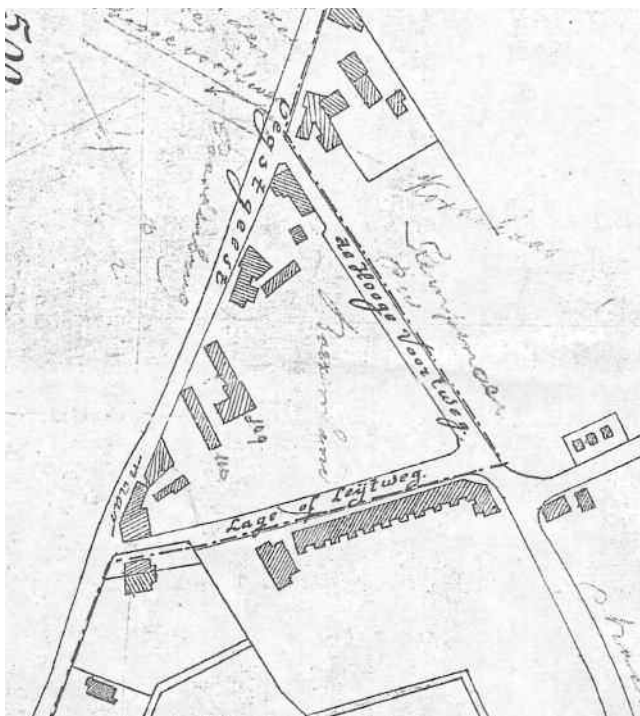
Kaart uit 1726 gemaakt door C. en A. van Velzen waarop het 'Pennemakershuisje' en omgeving duidelijk staan getekend. Met aan de andere kant de herberg 'De Hollandse Tuijn' (nu 'De Olmen').

Eerste kadasterkaart uit 1818, met bebouwing in de driehoek Geverstraat-Terweeweg en De Kempenaerstraat (wordt hier aangegeven als Hooge Voort weg). Het perceel C-116 geeft de locatie van het 'Pennemakershuisje' aan.

Kopie uit het overdrachtsprotocol in 1809 van het 'Pennemakershuysje' door Jan Driessen aan de Ridder Dirk Cornelis Gevers van Endegeest.

Kaart uit 1907 door het Hoogheemraadschap Rijnland, waarbij de stippellijn de grens van de Oudenhofpolder aangeeft. Op de kaart staan een aantal oorspronkelijke potlood aantekeningen.

Topografische kaart uit 1916 waarop het 'Huis de Pen' wordt aangegeven.

Het herenhuis 'De Pen', waarin later het bedrijfspand van de firma Rooyakkers werd gevestigd met het aangrenzende voormalige pakhuis.

Bij de verkoop op 14 december 1743 door Jacobus Buur aan Jan Buur uit Zoeterwoude is de waarde gedaald. Er is een betaling van f 350,- met daarnaast een aantal hypothe-caire leningen van totaal f 1000,-. Uit de koopakte van 6 juli 1748 blijkt dat het Jan Dirkse Buur niet bepaald voor de wind is gegaan want daarin treffen we aan dat *'Het huis en erf het Pennemakershuisje voorheen een herberg met grote kolf-baan gelegen aan den driesprong van de Leyderweg en Leydweg'* door de curator van Jan Dirkse Buur wordt verkocht aan Louwris Krook uit Zoeterwoude voor f 795,-.

Of het ambacht van de pennemaker nog altijd wordt uitgeoefend is niet te achterhalen maar uit de aantekening mag worden aangenomen dat het huisje niet meer dienst doet als herberg.

Als Louwris Krook komt te overlijden, hertrouwt zijn vrouw Aaltje van der Velden in 1761 met Klaas Lokhorst. Uit het Rechterlijk Archief van 19 januari 1782 blijkt dat Aaltje van der Velden is overleden en haar tweede echtge-noot, Klaas Lokhorst met de vier kinderen ieder voor een vijfde deel eigenaar van het huisje en een huisje ernaast zijn geworden. De jongste dochter en mede erfgenaam, de 19-jarige Dina, was in 1777 voor de Schout en Schepenbank van Oegstgeest getrouwd met de 35-jarige Brabander Jan Driessen. Zij woonden met hun twee kinderen in het 'Gebuurte Mariendal' te Leiden. Op 24 april 1784 besluit deze Jan Driessen naar Oegstgeest te komen en binnen de familie de nieuwe eigenaar te worden van het Pennema-kershuisje met *'een nog ernaast gelegen huisje'*. Hij komt hierbij een lijfrente van f 175,- per jaar overeen met Klaas Lokhorst.

De beide huisjes worden vervolgens in 1809 verkocht aan Ridder Dirk Cornelis Gevers, de bewoner van kasteel Ende-

geest, voor een bedrag van f 4000,-. Jan Driessen blijft met zijn gezin één van de twee pandjes bewonen (zie voor het overdrachtsprotocol pag. 21).

Als in 1810 het pand De Hollandse Tuyn (later De Olmen), aan de noordzijde van de driehoek wordt geveild besluit Jan Driessen het te kopen voor f 1577,-. Zijn zoon Hendrik begint hier als meester timmerman een eigen z.g. 'timmermanswinkel'. Deze destijds gerestau-reerde werkplaats, bevindt zich nu nog altijd achter dit pand.

Omdat de protocollen van overdrachten in 1811 eindigen moeten andere bronnen de aanvullende informatie verschaffen.

In het Register der Verpondingen komt de naam Pennema-kershuisje niet meer voor maar het pandje wordt wel omschreven als *'zijnde een herberg, tuin met een kolfbaan'* en heeft intussen huisnummer 43 gekregen. Blijkbaar doet het pand opnieuw dienst als herberg.

Het is 1829 als Gerrit Christiaan van der Hoef de nieuwe eigenaar wordt van het als *'woon- winkel- pakhuis erf en tuin'* omschreven object. De prijs die ervoor betaald wordt is niet bekend.

Het is niet helemaal duidelijk welk beroep deze Van der Hoef heeft. Aanvankelijk staat hij ingeschreven als *'winke-lier, ook koopman'*. Vermoedelijk heeft hij in de periode daarna het initiatief genomen om als een van de eerste kwekers te beginnen met de bloembollenteelt in Oegst-geest. Wat er precies met het huisje is gebeurd valt niet te achterhalen, echter uit de kadastrale aantekeningen blijkt dat in 1836 het perceel C 116, waarmee de locatie werd aangegeven, *'een verandering'* heeft ondergaan.

Situatie van de huidige bebouwing, hoek Geverstraat-Terweeweg.

Naar het zich laat aanzien is het deze Gerrit Christiaan van der Hoef al vrij snel voor de wind gegaan. Deze bloemkweker heeft in korte tijd al vrij veel land in bezit, voornamelijk in de Oudenhofpolder. Uit een latere verklaring is in ieder geval gebleken dat het bloembollenbedrijf in 1845 officieel is begonnen. Het zou later de naam ‘Zuidhollandse Bloembollenkwekerij en Exportmaatschappij’ krijgen.

In de periode 1850-1860 was G.C. van der Hoef onder meer wethouder van Oegstgeest. Als hij in 1870 op 81-jarige leeftijd overlijdt wordt het bedrijf voortgezet door zijn zoon Dirk Marie die in die tijd voornamelijk binnen de Oudenhofpolder ruim elf bunder aan land en woningen in bezit heeft.

Helaas zijn er geen bouwtekeningen die iets kunnen aantonen, maar uit het kadastrale overzicht mogen we afleiden dat in 1874, op de locatie C 431 (voorheen C-116) waar tot dan het huisje gestaan had, een volledige afbraak en nieuwbouw heeft plaatsgevonden.

Mede gezien de bouwstijl mag aangenomen worden dat het geheel nieuwgebouwde pand vrijwel gelijk moet zijn geweest zoals we het tot 1976 (het jaar van afbraak) hebben gekend (zie foto op pag. 22).

Het naastgelegen pandje aan de Geverstraat (later eigendom van Collee) heeft tot 1936 altijd dienst gedaan als pakhuis of schuur. Aan de afwijkende ramenpartij en het laadluik op de bovenverdieping was dit nog duidelijk te zien.

In juni 1882 vindt er via een openbare veiling verkoop plaats van een aantal panden die eigendom zijn van de Firma Van der Hoef. Het grote herenhuis op de hoek met de er achter gelegen schuur en tuin gaat in eigendom over op de heer P.C. van Aarsen, Goud en Zilverhandelaar uit Dordrecht. Hij betaalt hiervoor f 13.150,-. Het ernaast gelegen pakhuis wordt voor f 2512,- verkocht aan Pieter Peltenburg, kruidenier te Oegstgeest. In 1910 wordt het pakhuis verkocht aan Hendrik van den Ameele. In 1913 worden pakhuis en herenhuis weer eigendom van één

eigenaar: Menso Kamerlingh Onnes. Deze bekende kunstschilder bewoonde het pand tot zijn overlijden in 1925. De overlevering wil dat het pakhuis, wellicht in aangepaste vorm, tijdens de bewoning door de familie werd gebruikt als onderdak voor het personeel en als keuken. De tuin die bij het pand hoorde, liep aan de Terweeweg zijde tot aan de huidige parkeerplaats (Markthof).

Nadat Menso was overleden heeft zijn weduwe Catharina Augusta Tutein Nolthenius het pand samen met haar zoon Harm Hendrik, eveneens kunstschilder nog bewoond tot 1936.

De locatie heeft nog lang een herinnering aan het Penne-makershuisje achtergelaten. Het herenhuis werd destijds ‘Huis de Pen’ genoemd en in een advertentie van de ‘Noord-Zuid Hollandsche Stoomtramweg-Maatschappij’ uit 1882 staat dat vanuit Leiden richting Oegstgeest ‘De Pen’ de eerste halte was. Oudere Oegstgeestenaren kunnen zich die aanduiding nog goed herinneren.

Als in 1936 het herenhuis, tuin en pakhuis worden aangekocht door de firma K.H. Mugge uit Leiden blijkt uit de hulpkaart van het Kadaster, dat woonhuis en pakhuis worden gescheiden. Het pakhuis wordt ingericht als woning en vanaf 1937 betrokken door familie H.W. Collee, die er later een boekhandel en bibliotheek vestigen. Voor de tuin wordt door de bekende architect A.A.J. Vester een ontwerp gemaakt voor acht woningen (Terweeweg 1 t/m 3c), die vervolgens na 1937 worden gebouwd.

Het grote herenhuis gaat in 1939, wellicht in aangepaste vorm, in eigendom over op Hubertus Rooyakkers, een auto-dealer, gespecialiseerd in het automerk Mercedes. Nadat Hubertus Rooyakkers in 1962 was overleden en zijn weduwe in 1967 naar Katwijk was vertrokken, werd het huis nog tot 1976 bewoond door de heer De Best. In 1976 werd het fraaie historische pand met de grond gelijk gemaakt. Tot 1998 heeft op deze plaats een benzinstation gestaan. Pogingen van de Vereniging Oud Oegstgeest hebben niet kunnen verhinderen, dat door de huidige bebouwing het dorpskarakter op die locatie volledig is verdwenen.

BRONNEN

- Gemeentearchief Oegstgeest, Carla de Gloppe.
- Kadaster Apeldoorn en Informatiecentrum Rotterdam.
- Bibliotheek Koninklijke Algemene Vereniging voor Bloembollencultuur te Hillegom.
- Archief Hoogheemraadschap Rijnland, Leiden.
- Arend Verkuil, Oegstgeest.
- Fotoarchief gemeente Oegstgeest, collectie Loek de Groot.
- Artikel van woonhuis tot... door Ineke Oele-Kap en Maria Fehmers-Schlatmann, in *Over Oegstgeest* februari 1991.
- Mevr. N.S.G. Rasser-Van Nieuwkoop, Oegstgeest.

De geologische en bodemkundige ontwikkeling van het kustgebied ‘Bol en Duin’

In het deltagebied van Rijn en Maas, langs de Noordzee, heeft het mondingsgebied van de (Oude) Rijn bij Katwijk – het Rijnestuarium – zowel geologisch, landschappelijk als historisch een bijzondere rol gespeeld.

Na een geologisch onrustige periode van enige duizenden jaren raakte omstreeks 1000 AD de Oude Rijn bij de monding geheel dichtgeslibd. Door nieuwe duinvorming werd de uitweg naar zee volledig geblokkeerd. De belangrijkste afvoer van het Rijnwater vond sindsdien meer naar het zuiden plaats, via het estuarium van de Neder Rijn en de Maas bij Rotterdam. Niet alleen landschappelijk en geologisch-bodemkundig, maar ook economisch had deze verandering grote gevolgen voor het achterland van het Rijnmondgebied.

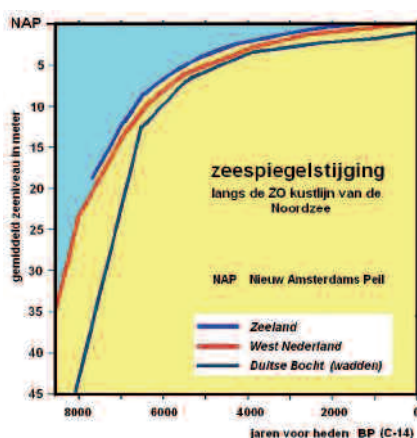
DOOR CHARLES E.S. ARPS

Het typische kustlandschap van dit deel van het deltagebied in de zuidoostelijke hoek van de Noordzee is in de laatste 8000 jaar ontstaan, in het Holoceen, de ‘jongste’ warmere tijd (interglaciaal), volgend op het koudere Pleistoceen met zijn vijf grote ijstijden. Na de laatste ijstijd, het Weichselien, werd het snel warmer en steeg de zeespiegel, die door het ontstaan van de grote ijskappen op het noordelijk halfrond meer dan 100 m lager was, door het afsmelten van de ijskappen

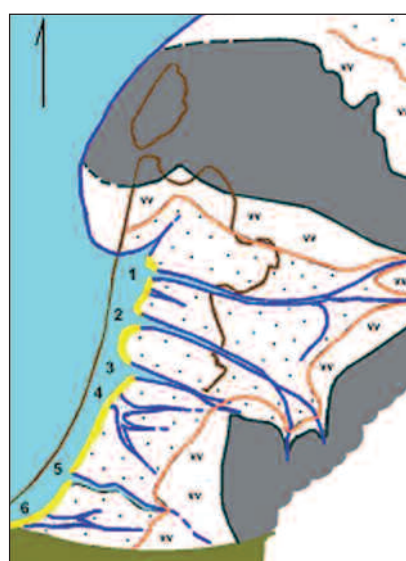
weer naar haar oudere niveau (afb.1). Dit leidde tot een z.g. transgressie (de zee wint het van het land) en omstreeks 5000 jaar geleden bevond de kustlijn in het zuidoosten van het Noordzeegebied zich ongeveer langs de westelijke drempel van het onderliggende Pleistoceen (afb. 2). De kust zag er toen uit als een door getijden gedomineerd open kustgebied met onderbroken duinstroken, de oudste duinen, aan de zeezijde en oostelijk daarvan zandplaten, moddervlakten, getijdegeulen, lagunes en veenmoe-

rassen. De belangrijkste getijdengeulen groeiden uit tot een estuarium (o.a. ter hoogte van Alkmaar, Haarlem en Leiden). De bron van de Holocene zand- en kleiafzettingen was in hoofdzaak (meer dan 65%) het door de branding geërodeerde onderliggende Pleistoceen. De achterliggende rivieren, w.o. de Rijn, brachten in die tijd nog maar weinig zand naar de kust.

Daarna, in de periode van 5600 tot 2000 jaar geleden, nam de sterke stijging van de zeespiegel af van 30 cm

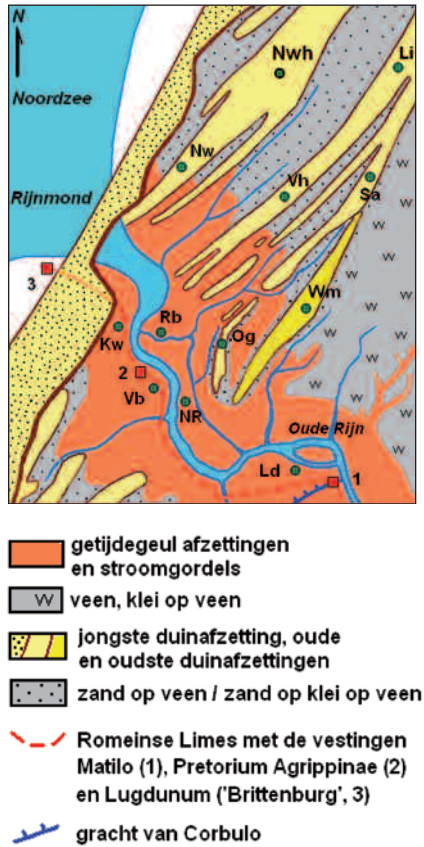

Afb.1 Zeespiegelstijging langs de zuidoostelijke kust van het Noordzeegebied in de laatste 8000 jaar.

Afb.2 Paleogeografie van het getijdebekken in het Zuidoosten van het Noordzeegebied, langs de Westkust van midden Nederland tussen Texel en Scheveningen, ca 5000 jaar geleden (bewerkt door C.E.S. Arps naar gegevens van L. van der Valk, 1992).

tot ongeveer 10 cm per eeuw. Hierdoor kon sedimentatie van zand en klei een verdere verhoging van de zeespiegel bijhouden en veranderde de 'open kust' naar een door branding gedomineerde 'strandwallen-

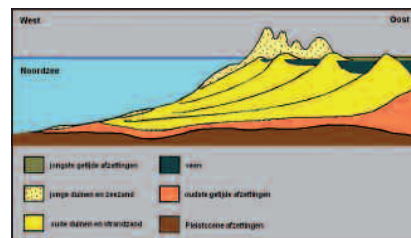

Afb. 3 Geologische schetskaart van het Rijnmondgebied, bewerkt door C.E.S. Arps naar gegevens van Henderikx, 1986, en van der Meer, 1952, toont de locatie van de strandwallen, de daartussen liggende strandvlakten en de oude getijdengeulen. Ook aangegeven zijn de later ontstane jonge duinen in het westen, die bij de afsluiting van de Rijn, ca 1000 AD, ontstonden.

Ter historische lardering zijn langs de zuidkant van de Rijn de Romeinse vestingen en de verbindingsweg aangegeven die deel uitmaakten van de z.g. 'Romeinse Limes', in feite de noordgrens van het Romeinse Rijk (sinds kort kandidaat op de Wereld Erfgoedlijst). Voorts ook de belangrijkste nederzettingen die vooral in de periode van 600 tot 1000 AD werden gesticht. En tenslotte (NR) de meest recente opgravingen van een Merovingische bewoning op het terrein van Nieuw Rhijngeest (Oegstgeest).

kust'. Het open getijdengebied liep vol en slibde dicht, waardoor het aangevoerde sediment werd gebruikt voor de uitbouw van de strandwallen ('oude duinen') en een gesloten strandwallengordel kon ontstaan. De meeste getijdengeulen in de regio (afb. 2), voorlopig met uitzondering van die bij het IJ (Oer-IJ) en Katwijk (Rijnmond), slibden dicht. De schetskaart van afb. 3 en het profiel loodrecht op de kust iets noordelijker (afb. 4) geven een indruk van deze kustontwikkelingen in het Rijnmondgebied gedurende een vrij lange tijdsperiode. Voorts laat de kaart (afb. 5) een momentopname zien hoe Midden- en West-Nederland er geologisch uit zag ten tijde van de komst van de Romeinen in ons land.

Zo ontstond door de werking van het getij, de branding en de wind, de Hollandse kust zoals wij die omstreeks 1000 AD tegenkomen, met een min of meer gesloten kustlijn, tot dat moment nog gekenmerkt door een drietal parallelle duinenrijen, de z.g. 'oude duinen' of strandwallen (afb. 3 en 4). Dankzij de enorme zandvoorraden kon een uitbouw van de strandwallen plaatsvinden ondanks een gestadig voortschrijdende stijging van de zeespiegel. Maar de relatief hoge 'jonge duinen' aan de kust ontstonden pas na de volledige verzanding van de Rijn omstreeks 1000 AD. Door een sterke kustafslag kwam er veel zand vrij, leidend tot de vorming van hoge duinen, die zich landinwaarts verplaatsten, terwijl het overstoven zand ('driftzand') ook

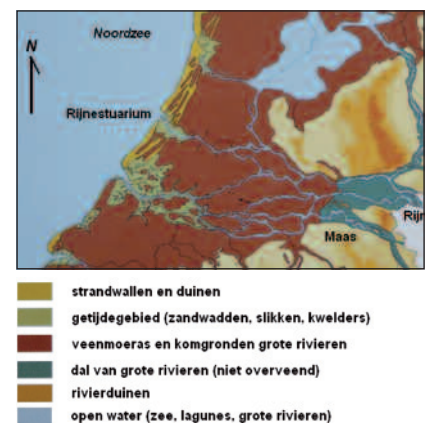

Afb. 4 Vereenvoudigd geologisch dwarsprofiel door het duinlandschap ten noorden van de Rijnmond ter hoogte van Lisse-Hillegom (bewerkt door C.E.S. Arps naar gegevens van L. van der Valk, 1992).

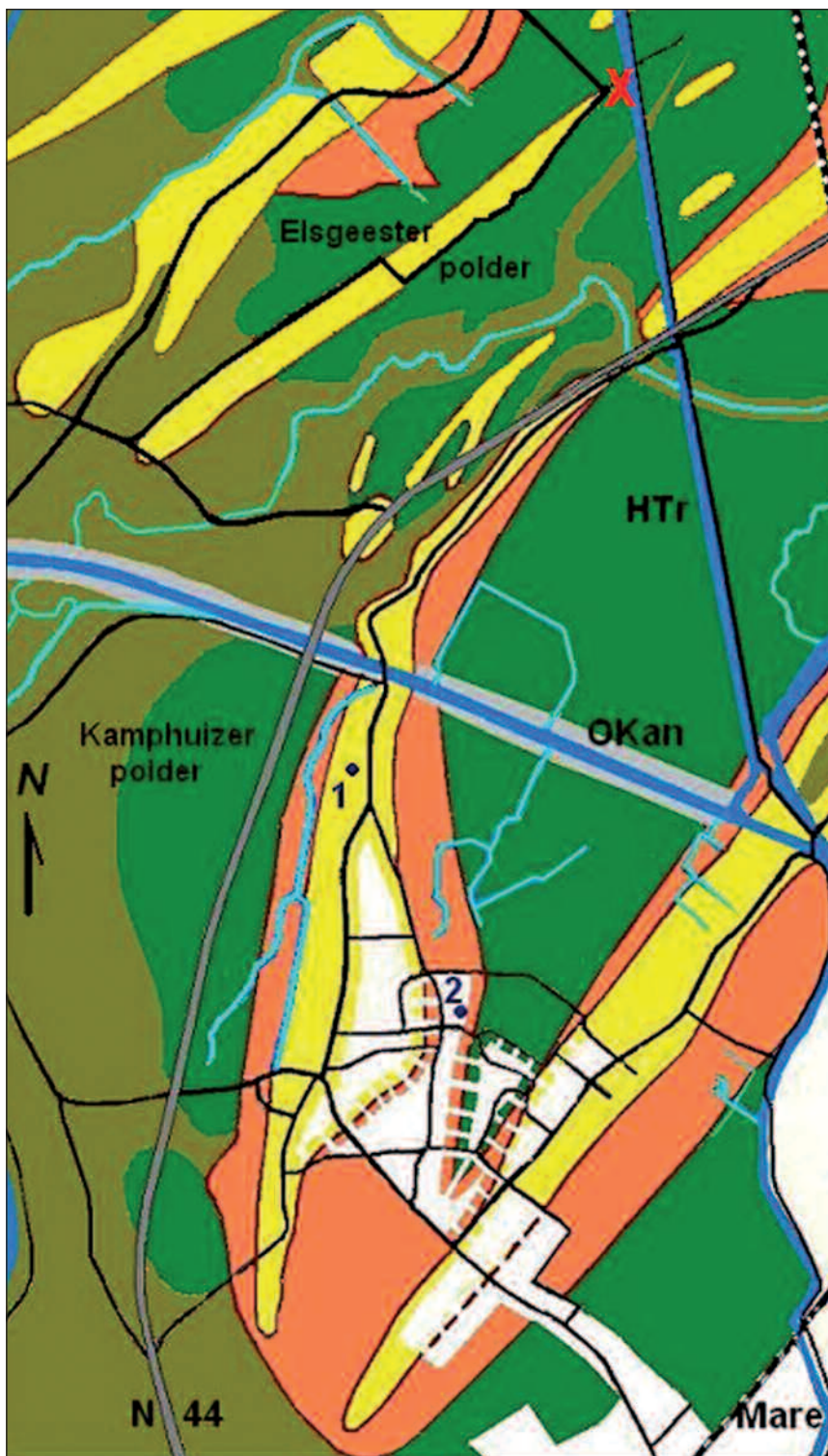
verder het land werd ingeblazen. Hierdoor werden delen van de strandwallen ('oude duinen') en de lagere, daar tussen liggende, strandvlakten met zand bedekt (afb. 4).

Een viertal landschapstypen valt daarbij op, met zand, klei en veen als belangrijkste lithologische eenheden. Dit zijn van west naar oost respectievelijk (a) een jong duingebied aan de kust (de relatief hoge, 'jonge duinen'), (b) een strook met (rudimentaire) strandwallen (drie generaties 'oude duinen') met daar tussen strandvlakten, (c) een moerasgebied met veen en klei en (d), min of meer dwars daarop, het Rijnestuarium.

Het oudste gedeelte van Oegstgeest is gebouwd (afb. 3) op een - onder invloed van de getijdenstromen - naar het zuiden omgebogen uitloper van een vertakte oude strandwal (ca. 3000 BP), waarop ook Voorhout, Sassenheim en, noordelijker, Hillegom liggen. Het oostelijk deel van Oegstgeest (Kasteel Oud-Poelgeest, de Kwakel) is gebouwd op de oudste strandwal (ca. 6000 BP) waarop ook Warmond ligt. De bewoningen Leiden, Valkenburg en Katwijk (Binnen), zijn op hoger gelegen oeverwallen van de Oude Rijn gebouwd.

Afb. 5 Detail van de geologische schetskaart van Nederland in de Romeinse Tijd waarop de belangrijkste open estuaria van de (Oude) Rijn, Maas en Schelde zijn aangegeven (H. van Londen et al., 2008).

oude duinen

- strandwal en zanderijgronden
- strandvlakte zandgronden

estuarium afzettingen

- klei afzettingen ('broekgronden')
- overslibbing van strandwalgrond ('gorsgronden', fijn zand, klei en leem)

Afb. 6 Geologische bodemkaart van het gebied ter hoogte van Oegstgeest (vereenvoudigd door C.E.S. Arps naar van der Meer, 1952). Het geeft een vereenvoudigd beeld van de bodemtypen aan de noordzijde van het Rijnestuarium in de omgeving van Oegstgeest, in het grensgebied van de oude strandwallen in contact met jongere kleiafzettingen.

OEGSTGEEST OP DE GRENS VAN DE BOLLENSTREEK EN HET RIJNESTUARIUM

In een richting parallel aan de kustlijn heeft zich een strandwallenlandschap ontwikkeld, bestaande uit relatief hogere zandruggen met daartussen de strandvlakten. De sedimentafzettingen van deze strandvlakten bestonden uit lagen van fijne zanden afgewisseld met veen- en kleilagen. Tijdens perioden van relatieve zeespiegelverlaging, waarbij de strandvlakten droog kwamen te liggen, konden zich, door intensieve begroeiing, veenlagen ontwikkelen. Relatieve verhogingen van de zeespiegel leidden weer tot overstromingen en de afzetting van zeekleien in het estuarium en de daaraan grenzende strandvlakten. Voorts veroorzaakten sterke westenwinden een transport van 'jonge' duinzanden naar het Oosten, waardoor delen van de oude strandwallen en strandvlakten werden begraven (afb. 4). De oudste bewoningscentra in West Nederland ontstonden op de strandwallen. De lagere delen hiervan werden voor akkerbouw in cultuur gebracht en zijn bekend geworden onder de naam 'geestgronden'. Veel later, eerst in het duingebied bij Haarlem en sinds halverwege de 19^e eeuw ook verder zuidelijk (Hillegom, Lisse, en daarna Noordwijkerhout, Voorhout en Oegstgeest) ontwikkelde zich de welbekende bloembollencultuur – van groot economisch belang voor de regio – die tot heden ten dage voortduurt en die op de geestgronden heel gunstig tot ontwikkeling kon komen. Dit gebied kreeg alom bekendheid onder de naam 'Bollenstreek'.

Belangrijkste criteria die uitmaken of een bodem geschikt is voor bollen-teelt zijn (a) zandgrond zonder storende lagen van veen of klei, (b) geschikte hoogte (56 cm) boven de grondwaterspiegel en (c) kalkrijke bodem. Of, in het kort, een homogeen profiel van kalkrijk zand. Doorgaans bleken de strandwallen te droog en door bebossing te kalkarm te zijn.

Zandafgravingen ('afzandingen'), echter, boden soelaas voor de bollenteelt en daarbij kon het zand altijd elders gebruikt worden. De strandvlakten hebben het nadeel dat er intercalaties van veenlagen aanwezig zijn en zuidelijker, dicht bij het Rijnestuarium, zijn deze vlakten bedekt met een kleilaag.

Alles bij elkaar betekent het dat er niet veel ideale bollengronden in het strandwallengebied voorhanden zijn (waren). Om hieraan iets te doen

werden technieken toegepast om de grond te verbeteren, zoals (handmatig) 'diepdelven' en omspuiten. Daarmee werden kalkrijke zanden omhoog gebracht en de slechte bovengrond werd in de diepte weggewerkt. Door deze grondverbeteringen is het mogelijk om beter gebruik te maken van de strandvlakten.

Het is niet mijn bedoeling om in meer detail in te gaan op de geschiedenis van de bloembollenstreek of het

ontstaan en de ontwikkeling van de bollencultuur. Aan dit onderwerp wordt uitgebreid aandacht besteed in het museum De Zwarte Tulp te Lisse.

In het begin van de 19^e eeuw was de bollenteelt de belangrijkste economische activiteit van Oegstgeest. In de archieven van ons dorp komt men nog vele foto's tegen die hierop wijzen. Ter illustratie van deze bedrijvigheid volgen hierna een aantal voorbeelden.

Een bollenveldje op de strandwal langs de Dorpsweg in Oegstgeest bij huize 'Grünerie' (locatie 1 op afb. 6) (foto Loek de Groot).

Bollenveldje op een strandvlakte in het centrum van het dorp, langs de huidige Prinses Marijkelaan met links de Emmalaan, 1961 (locatie 2 op afb. 6) (foto Loek de Groot).

Links, bloeiende bollen op een smalle afgegraven strandwal van de Elsgeester polder. De oude Elsgeesterweg loopt hier langs de oostzijde van de strandwal (zie afb. 6). Rechts, het kleiïge polderland-schap ('broekgrond') van de Elsgeesterpolder.

Bollenvelden op de smalle strandwal (ca. 70 m breed) van de Elsgeester polder. Uitzicht naar het zuidwesten (foto C.E.S. Arps, 2008).

BRONNEN

- *De Bodemkartering van Nederland*. K. van der Meer, 1952. Deel XI, De Bollenstreek.
- *The Lower Delta of the Rhine and the Maas: Landscape and habitation from the Roman period to c. 1000*. P.A. Henderikx, 1985. Berichten van het ROB, 36.
- *Mid- and Late-Holocene Coastal Evolution in the Beach-Barrier area of the Western Netherlands*. L. van der Valk, Proefschrift, 1992.
- *Vereenvoudigde Geologische Kaart van Haarlem en omgeving*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem, 1995.
- *Het West-Nederlandse kustgebied in de Romeinse Tijd*. H. van Londen, T. de Ridder, A. Bosman en J. Bazelmans, 2008. Nationale Onderzoeksagenda Archeologie, Hoofdstuk 15.
- *Pastoorswatering, een idyllische historische kreek*. C.E.S. Arps, 2010. *Over Oegstgeest* november 2010, p.12-15.

Waar? Of niet waar?

De Oogentroostbloem

DOOR FREEK LUGT

Het is natuurlijk helemaal waar dat er in ons onvolprezen Gemeentearchief maar één stuk is te vinden met betrekking tot de Oegstgeester rederijdersvereniging 'De Oogentroostbloem'. In de vorige aflevering van dit tijdschrift kon u daarover lezen. Maar dankzij bronnen uit andere archieven valt er nog iets meer over te vertellen.

Om te beginnen de naam. Vrijwel alle rederijderskamers hadden een bloemennaam, bloemen speelden vaak ook een rol in hun gedichten. De Oogentroostbloem is gewoon een bloemsoort die nu nog bestaat, in diverse varianten (zie afbeeldingen). Het extract ervan werd en wordt geacht geschikt te zijn voor het bestrijden van oogklachten. Vandaar.

De geschiedenis van 'De Oogentroostbloem' kan in het kort als volgt worden weergegeven.

In 1615 wordt de kamer gedoopt in Kethel (bij Schiedam). Factor is dan een zekere P. van Burghersdijck. De factor is de tekstschrijver en culturele aanjager van het gezelschap. Burghersdijck hoeft geen Oegstgeestenaar te zijn geweest: factores wisselden regelmatig van kamer. In 1616 neemt men deel aan een wedstrijd in Leiderdorp en de auteur van de Oegstgeester inbreng is Burghersdijck.

In 1617 meent de kamer niet zonder vaandel te kunnen, maar zo'n ding is kostbaar. De kamer wendt zich daarom tot de ambachtsheer van Oegstgeest, zijnde de burgemeesters van Leiden, die op 25 juli 1617 subsidie geven voor een vendel *'daerinne gestelt 't wapen van dese stede Leijden, d'welcke d'heerlickheit van Oegstgeest es toecomende'* Al op 1 augustus is Jan Simonsz. Haardekamp klaar met het vaandel, waarvoor

hij aan de burgemeesters van Leiden in rekening brengt *'een somme van drieëntwintich gulden, acht stuvers in voldoeninge van 't geene by hem es verdient ofte aen stoffen geleverd voor het maken van het vendel der rethorijckers tot Oegstgeest'*.

In 1638 neemt 'De Oogentroostbloem' deel aan een wedstrijd in Noordwijk met het gedicht *'Mey's Eer-wensch. Mey-Ghesangh, ghesonghen by de broeders der Ooghen-Troost-Blom.'* Auteur is deze keer Klaas Jansz. van Harne. In 1641 gaan ze naar een wedstrijd in Rijnsburg en in 1642 wordt de wagen van de kamer gesignaleerd bij Den Deijl. In 1648 ontvangen ze nog een uitnodiging voor een feest in Bleiswijk, waar ze echter niet komen opdagen.

In 1682 wordt de inventaris van de opgeslagen goederen van de kamer opgemaakt waarover Carla de Glopper in de vorige 'Over Oegstgeest' schreef. De kamer lijkt opgeheven te zijn.

Maar in 1726 is de Feniks weer uit zijn as herrezen. Dan organiseert 'De Oogentroostbloem' een wedstrijd in Oegstgeest, en wel in 'Herberg De Rood leeu'. Oegstgeestenaars kennen dit etablissement nog. De deelnemers worden uitgenodigd een stuk te schrijven en voor te dragen met als thema:

*Zegt redenaars wat vorst wierd van 't gezigt ontbloomt,
Die eerst zijn zoon moest voor zijn ogen zien gedood?*

Sindsdien is er over 'De Oogentroostbloem' niets meer vernomen. Vermeldenswaard is echter nog een proces-verbaal, opgemaakt door de secretaris van Wassenaar inzake een ongeval in 1642 waarbij de wagen van de rederijders betrokken was. Het speelde zich af op de weg bij Den Deijl, waar de hoofdweg van Amsterdam naar Den

De *Euphrasia stricta*, Stijve oogentroost.

De *Odontites luteus*, Gele oogentroost.

De *Odontites vernus*, Rode oogentroost.

Haag toen niet meer dan een smalle zandweg was waarop wagens elkaar moeilijk konden passeren. De voerman van een boerenkar ontmoette daar een wagen, 'waerop sittende waren de retorikers van Oegstgeest'. De kar zat vast in een kuil en de voerman riep: 'Mannen, ick en can nyet wijken'. Daarop krom een jongeman van de wagen en zei: 'Com, cammeraet, ick sal u helpen'. Samen probeerden zij de kar uit de kuil te duwen. Maar toen riep de vaandeldrager: 'Gij hontsvot, waerom en slaet gij niet aen?' Daarop reed de Oegstgeester koetsier op bevel van de inzittenden de kar ondersteboven. Daarbij sloeg de koetsier met zijn zweep naar de voerman, waarna twee of drie mannen van de wagen kwamen, 'elck met den blooten opsteeker in de hant', roepende: 'Gij schelm, gij hontsvot! Nu moet gij daer aen!' Waarop de jongeman die hielp de kar uit de kuil te halen zei: 'Wat wilt gij doen? Den man heeft groot gelijk'. En als de jongeman de voerman niet

beschermd had, zouden de mannen de voerman naar alle waarschijnlijkheid 'van leven ter doot gebracht hebben'. Hoe het verder liep vermeldt de historie niet. Waarschijnlijk moest er schadevergoeding worden betaald.

BRONNEN

- F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, *Retoricaal memoriaal: bronnen voor de geschiedenis van de Hollandse redrijkerskamers van de middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw*, Eburon, Delft 1999, 542-543.
- Gemeentearchief Wassenaar, oud-rechterlijk archief Wassenaar en Zuidwijk, 1458-1811, inv.nr. 36.
- Carla de Gloppe-Zuijderland, *Uit het archief gelicht, Over Oegstgeest* november 2010, 23.
- Regionaal archief Leiden, archief van de ambachtsheerlijkheid Oegstgeest, inv.nr. 846.

Actueel

Inventaris oud-archief 1813-1930

GEMEENTEARCHIEF TOEGANKELIJK

Dinsdag 12 april 2011 heeft de burgemeester van Oegstgeest, mevrouw Timmers-Van Klink, de inventaris van het oud-archief over de periode 1813-1930 in ontvangst genomen. Carla de Gloppe, archivaris van de gemeente Oegstgeest, overhandigde deze aan de burgemeester in het bijzijn van een vertegenwoordiging van de Vereniging Oud Oegstgeest en twee provinciale archiefinspecteurs. In deze inventaris van het oud-archief van het gemeentebestuur is zo'n 35 meter archiefmateriaal uit de periode 1813 tot 1930 beschreven. Iedereen kan nu makkelijk de weg vinden in de grote hoeveelheid bronnen die in de loop der tijden bewaard zijn gebleven voor Oegstgeest. Een uitgebreide inleiding bij de inventaris gaat in op de geschiedenis van Oegstgeest in het algemeen en de geschiedenis van het archief in het bijzonder.

INVENTARIS VOOR IEDEREEN BESCHIKBAAR

De inventaris uit het oud-archief over de periode 1395-1813 was al beschikbaar. Nu is er dus ook een inventaris over de periode 1813-1930. Beide inventarissen zijn te downloaden op de website van de gemeente Oegstgeest of in te zien op het gemeentehuis. Ook is bij de receptie van het gemeentehuis een geprinte versie van de 250 pagina's tellende inventaris 1813-1930 voor 20 te koop.

BESCHREVEN ARCHIEVEN

- Oud-archief van het gemeentebestuur van Oegstgeest.
- Archief van de subcommissie der maatschappij van weldadigheid.

- Archief van de commissie van fabricage.
- Archief van de commissie tot onderhoud en beheer van den grindweg, loopende van Katwijk aan den Rhijn langs Rhijnsburg naar Oegstgeest.
- Archief van de schoolcommissie tot het geven van onderwijs aan minvermogende onbedeelde kinderen.
- Archief van de commissie van plaatselijk schooltoezicht.
- Archief van de Oegstgeester Burgerwacht.

BESCHRIJVINGEN PER TAAKGEBIED

Het archief en dus ook de inventaris is onderverdeeld in verschillende taakgebieden. Per taakgebied volgen de beschrijvingen van de archiefstukken. Een paar voorbeelden van stukken uit de inventaris:

- Onder Gezondheidszorg: lijsten van namen van gepokte, gevaccineerde en nog niet gevaccineerde personen per wijk uit 1814.
- Onder Verkeer en Waterstaat: stukken over de tramspoorweg Leiden – Katwijk uit 1880-1930 en stukken over het graven van het Oegstgeester Kanaal uit 1839-1844
- Onder Gemeente als organisme: stukken over de annexatie van grondgebied van Oegstgeest door de gemeente Leiden uit 1896 en 1920.
- Onder Militaire zaken: stukken over vermiste militairen die onder Napoleon hadden gediend en niet van de veldtocht naar Rusland waren teruggekeerd uit 1814
- Onder Onderwijs: stukken over de bouw van de gemeenteschool in de Leidse Buurt uit 1879.

Boekrecensies

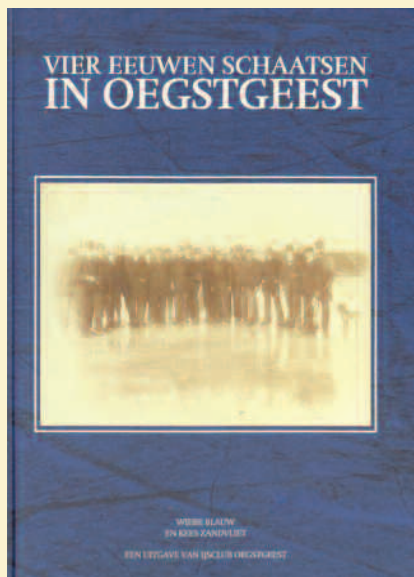
DOOR PETER SIGMOND

Vier eeuwen schaatsen in Oegstgeest

Wiebe Blauw en Kees Zandvliet

120 p. geïll. (z.p. 2010), € 16,95

ISBN 978-90-902578-9-1

Met enige vertraging vanwege twee klassieke schaatswinters (schaatsen gaat boven schrijven!) verscheen het afgelopen jaar het boek *'Vier eeuwen schaatsen'* ter ere van het 115 jarig bestaan in 2008 van IJscub Oegstgeest. 'Hoe kan dat', zult u zich afvragen, vier eeuwen schaatsen en 115 jaar ijsclub? Dat komt ongetwijfeld omdat een van de auteurs, Kees Zandvliet, behalve Elfstedentochtrijder ook historicus is. Die historische aanloop levert een tweetal leuke inleidende hoofdstukken op over de periode vóór 1893, met o.a. 'een rondje Oegstgeest in de 17^e eeuw'. Wat daarna volgt is een chronologisch verhaal van het wel en wee van de IJscub die in 1941 zijn vaste baan kreeg op de Ezelswei. Lange tijd was de Oegstgeester baan de grootste in Zuid-Holland, totdat in 1996 ten behoeve van de verbindingsweg naar de Broek- en Simontjespolder een flinke deel van het terrein moest worden ingeleverd. *'Dat dat geen nadeel was maar de beslotenheid van de baan juist versterkte'*, zoals de auteurs noteren, lijkt me meer een doekje voor het bloeden.

Het boek is vooral een bladerboek vol smeulige anekdotes zoals je kunt verwachten bij zo'n oer-Hollandse sport als de schaatsport. Zoals het verhaal van de man die tegen de kou zijn jas achterstevoren had aange-trokken. Toen hij na een val versuft op het ijs door een baanveger werd gevonden, dacht deze dat het hoofd van de schaatser verdraaid was en hij probeerde het hoofd weer zo snel mogelijk recht te draaien. Afloop onbekend! Dergelijke leuke 'faits divers' maakt het boek ook voor niet direct betrokkenen interessant en amusant. En natuurlijk de vele foto's. De onvermijdelijke plaatjes van de besturen die allemaal een plekje moeten hebben ten spijt, laten zo ons vooral ook vele mooie schaatswinters met ijspret zien. Je krijgt er weer helemaal zin in! In het archief zijn veel documenten en krantenknipsels opgeduikeld. Gelukkig zijn ze groot afgedrukt want daardoor zijn ze goed te lezen. En bij een document gaat het daar toch om.

Kortom, een leuk boek en er zullen maar weinig ijsclubs in Nederland zijn waar de auteurs van het lustrumboek alle twee driemaal de Elfstedentocht hebben uitgereden!

Eén dorp, twee heerlijkheden.

De weg van Tolbert naar Poelgeest

Mag Oostenrijk

222 p. geïll. (Katwijk 2010), € 24,95

978-90-808181-9-4

Een heel ander boek dat zich afspeelt in Oegstgeest werd door Mag Oostenrijk geschreven. Zij is gefascineerd door het verleden en wil personen weer 'tot leven brengen'. Hoofdpersonen zijn haar Opa Berend Hoff die als tuinjongen van het Groningse Tolbert naar Holland kwam en 'tuinbaas' werd bij kasteel Poelgeest, haar moeder die opgroeide in het tuinhuisje bij het kasteel en statige juffrouw Willink die het kasteel bewoonde.

Haar bronnen zijn de door Berend zelf opgeschreven levensherinneringen en de briefwisseling tussen juffrouw Willink en Berend en zijn vrouw. Het boek beslaat meer dan een eeuw: van 1863 tot 1982. De originele bronnen worden soms integraal weergegeven, soms gedeeltelijk, om de lezer in staat te stellen de authentieke sfeer te proeven, en aan elkaar geschreven en geïnterpreteerd door de schrijfster. Het is familiegeschiedenis die door de manier van bewerken ook anderen kan boeien. Zo gaat de schrijfster fictief bij de bejaarde juffrouw Willink op bezoek en spreekt met haar over het verleden aan de hand van de brieven en vooral briefkaarten. Briefkaarten schreef men in die tijd bijna dagelijks; het waren de sms'jes van de vroege 20ste eeuw, korte mededelingen, tekens van leven. Voor degenen die in Oegstgeest zijn geïnteresseerd, is de eerste helft van het boek het meest interessant. Dat speelt zich af rond kasteel Poelgeest en is gebaseerd op het relaas van Berend Hof en de brieven van juffrouw Willink het interessantste deel. Mag Oostenrijk weet de sfeer daar goed te treffen ('Waarde tuin-vrouw' schrijft de statige juffrouw Willink). Het tweede deel is meer anekdotisch en persoonlijk getint.

Lezersreacties

Zweeds wittebrood

Naar aanleiding van het artikel over het oorlogsdagboek van Maria Fehmers ('Over Oegstgeest' mei 2010) werd de redactie gebeld door voormalig bakker Harry de Groot. In het genoemde artikel vertelt Maria dat bakker De Groot destijds brood bakte van het echte Zweedse wittebrood. De nu 80-jarige De Groot zegt dat hij het brood wel verkocht, maar niet bakte. "Onze ovens waren daar te duur voor, te ouderwets. Twee bakkers in de Geversstraat, Hoogeveen en Van Velzen, bakten het, wij haalden het op en verkochten het in onze winkel in de De Kempenaerstraat", aldus de voormalige bakker, die zegt er trots op te zijn dat er van de zeven bakkers en twee banketbakkers die Oegstgeest in 1945 rijk was, De Groot de enige is die nog zelf bakt. Zijn vader is de bakkerij in 1924 begonnen in het zelfde pand als nu.

Boombank Julianalaan

Naar aanleiding van het artikel op de achterpagina van 'Over Oegstgeest' november 2010 ontvingen wij van de familie Veldhuyzen, wonend in de Julianalaan, het volgende bericht: Wij kunnen u verklappen, dat de ronde stenen bank die indertijd om de plataan op het kruispunt van de Koninginnelaan-Julianalaan heeft gestaan na de oorlog naar het Bos van Wijckerslooth werd overgeplaatst, toen dit bos van Duinzicht naar de Gemeente Oegstgeest overging en openbaar gebied werd. Lange tijd was de verdwijning van de bank aan de plataan te zien. De boom had een wortelstelsel gevormd in het bladvuil, dat zich in de koker (gevormd door de ronde doorgaande rugleuning) had opgehoopt. Het aangegroeide wortelgestel met de aarde, dat na het weghalen van de stenen bank te zien was, vormde een kokervorm rond de voet van de plataan met een diameter gelijk aan die van de inwendige maat van de koker van de bank en ongeveer zo'n dertig centimeter boven het

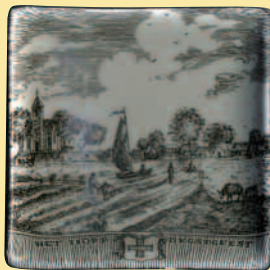
maaiveld. Later is dit bovengrondse wortelgestel weggehaald. (Het waren maar kleine, dunne boomworteltjes). De ronde stenen bank werd geheel weer in elkaar gezet rond een klein jong boompje in het Bos van Wijckerslooth en wel op een min of meer open veldje tussen het bospaadje dat loopt van de tweede ingang aan de Rhijngeesterstraatweg (nabij Duinzicht) naar de achter-uit/ingang aan de Louise de Colignylaan en de vijver die het Bos van Wijckerslooth scheidt van het terrein van Duinzicht. Het was wel een vreemd gezicht: zo'n stenen ronde (stads)bank zo maar ergens verloren in een min of meer natuurlijk bos, waar alleen maar bomen en planten staan. Het sloeg eigenlijk nergens op. (Wie dat ooit verzonnen had om die stenen bank daar te herplaatsen?).

De reden waarom men indertijd de bank rond de plataan verwijderde, zal waarschijnlijk geweest zijn, dat de steeds dikker wordende stam de bank uit elkaar drukte. (Natuurlijke krachten zijn moeilijk in bedwang te houden). Kennelijk wist men niet, wat men met de stenen bank aan moest en plaatste men hem maar in het pas opengestelde Bos van Wijckerslooth (voorheen Bos van Duinzicht). Daar is de bank dan ook aan zijn einde gekomen en zijn de restanten later weggehaald.

Dat 'men dacht zich te herinneren dat het in delen ooit nog naar het Bos van Wijckerslooth is verplaatst', zoals in het bovengenoemd artikel vermeld staat, is dus niet alleen maar een gedachte, maar het is gewoonweg een feit, daar ik het met eigen ogen gezien heb.

Weet u meer?

Beps de Kanter, archiefbeheerder van de Vereniging Oud Oegstgeest, is op zoek naar meer informatie over de herkomst en datum van de volgende voorwerpen die in het bezit van de vereniging zijn:

Asbak, aangeboden door de fa. B.J. Elzevier Stokmans, vertegenwoordiger Alten-kunst Germany. Datum: ??
Aangeboden aan: ??
Ter gelegenheid van wat??

Tegeltje van Huize Duinzicht.
Datum: ??
Ter gelegenheid van wat??

Wie iets heeft voor het archief of nadere informatie heeft over de bovengenoemde artikelen: graag contact opnemen met de archiefbeheerder, Beps de Kanter, tel. 071 517 29 35, e-mail: archieff@oudoegstgeest.nl.

Wij horen het graag!

De achterpagina van dit tijdschrift wordt gebruikt om een bijzonder moment van het afgelopen halfjaar in beeld te brengen. Dat kan van alles zijn: een door de Vereniging Oud Oegstgeest ontvangen schenking, zoals een foto, een schilderij of een briefwisseling; een opmerkelijke verbouwing van een huis; een 100-jarige Oegstgeestenaar; een verenigingsjubileum. Alles kan 'In Beeld' gebracht worden zolang het maar iets met de historie van ons dorp te maken heeft.

In Beeld

DOOR HANS VAN KLINKEN

In de voormalige Pauluskerk aan de Warmonderweg is een unieke vondst gedaan. Er blijkt een eeuwenoude klok te hangen van de wereldvermaarde meestergieter Hemony. Het bestuur van de Stichting Pauluskerk kwam er op een gegeven moment achter dat de klok in de toren aanmerkelijk ouder is dan de kerk (1932) zelf; om en nabij de 270 jaar. Op de bronzen bel is namelijk een tekst te lezen die luidt: *f: hemony-me-fec: amstelodani anno 1662 † iubilante deo omnes terra servite domino in laetitia.*

Het laatste stuk tekst is het begin van Psalm 100: 'Juicht den Heere gij ganse aarde, dient den Heere met vreugde'. De klok is in 1662 in Amsterdam gegoten door François Hemony die doorgaat voor de Rembrandt onder de klokkengieters. De ambachtsman werd wereldvermaard, omdat hij in die periode de meest zuiver klinkende torenklokken en luidbellen kon afleveren. Wat was het geheim? Heel simpel; in de zeventiende eeuw gingen geleerden en ambachtslieden steeds inniger met elkaar samenwerken. Hemony nam het initiatief samenwerking te zoeken met

geleerden om de klanken van zijn bellen nog beter te laten worden. Met als resultaat dat zijn klokken de meest zuivere werden. Die kwaliteits-slag leverde Hemony niet alleen veel werk op, maar ook veel geld. Het Paulus-exemplaar is een vroege hoofdstedelijke klok van de meestergieter. Onderzoek moet uitwijzen uit welke kerk de klok komt. In 1662 zijn er acht geregistreerde luidbellen voor kerken gegoten, en dit exemplaar moet dus één van die acht zijn. De Pauluskerk heeft hiermee een ongekend stuk antiek in huis dat wereldwijd aanzien heeft. Het bestuur van Cultureel Centrum de Pauluskerk, dat tegenwoordig plaats biedt aan diverse soorten evenementen, vindt het jammer dat (nog) niet iedereen een blik kan werpen op de aloude klok. Als troost voor het verborgen blijven van deze bronzen schat, klinkt wel elk half uur weer de oude, perfecte klank van meestergieter Hemony.

Hebt u iets dat u graag 'In Beeld' wilt brengen? Stuur dan een bericht aan de redactie: Julianalaan 5, 2341 EN Oegstgeest of mail naar redactie@oudoegstgeest.nl